

KUML
2016

KUML 2016

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Rensdyrjægere på farten

Opholdssteder fra senistid i Østjylland

Af SØREN H. ANDERSEN

Søvind er et eksempel på en lille senistidsplads, der dukkede op som en sidegevinst i forbindelse med en arkæologisk udgravning af et andet og langt yngre anlæg.¹

Lokaliteten, som ligger på nordsiden af Horsens Fjord og ca. 25-30 m over nuværende havoverflade, blev fundet i 1979 i forbindelse med undersøgelsen af en tidligneolitisk langhøj og boplads. Lidt uden for de neolitiske anlæg stødte man på en lille koncentration af flintaffald og redskaber.² Fundet repræsenterer derfor en lokalitet, som både ud fra sin ringe størrelse, topografiske beliggenhed (se senere), dens dybde under jordoverfladen og under et dækkende sandlag og uden kontakt med ferskvand, næppe nogensinde ville være blevet fundet ved hjælp af de "gængse" arkæologiske metoder til påvisning af stenalderboplads, hvis der netop ikke var foretaget en arkæologisk udgravning efter et andet anlæg på stedet.

I modsætning til flere andre regioner i Danmark har den centrale del af Østjylland aldrig været i fokus ved udforskningen af senistidens bebyggelse. Fundene er fåtallige i denne landsdel, og manglen på udgravede og veldaterede bopladsfund som referencelokaliteter giver derfor vanskeligheder, når nye fund dukker op, hvilket det følgende er et eksempel på.

Fra denne del af Østjylland kendes også en partielt undersøgt senistids "tilhuggerplads" ved Karlagård kun ca. 2 km fra Søvind,³ og fra Hjarnø Sund er der på submarin grund opsamlet et antal skafttungespids af senistidstype⁴. Desuden er der registreret en lille plet med flint af senglacial karakter på det højeste bakke drag på nordsiden af Norsminde Fjord. Ved Falling skydebane, nogle kilometer øst for Søvind, er der antagelig også en lille "flintplet", da der her er opsamlet en Brommespids og en skiveskraber samt flintaffald i muldvarpeskud.⁵ Endelig er der et fund af nogle få skafttungespids, to stikler og en skraber fra Kasted Mose foruden enkeltfund af spids af Federmesser- og Brommetyper (fig. 22);⁶ hertil kommer så subfossile fund af rensdyrtakker.⁷

Fig. 1. Søvindlokalitetens beliggenhed i forhold til de omgivende bakkedrag på nordsiden af Horsens Fjord, som i senistiden må have været et større dalstrøg med et vandløb. Tallene og de skiftende brune farvetoner markerer højdekoter i landskabet.

Location of the Søvind site relative to the surrounding high ground on the north side of Horsens Fjord, which was a large river valley in Lateglacial times. The landscape relief is shown with varying shades of brown and numbered contours.

Samlet viser de få og spredte fund, at det nuværende, sparsomme fundstof næppe giver et reelt billede af de datidige bosætningsforhold, men langt snarere skyldes et sammenfald af tilfældigheder. På den baggrund har en fremlægning af de to nye fund, Søvind og Elhøj, særlig betydning.

Søvindlokaliteten ligger på den sydlige del af en "landbro", som både mod øst og vest er afgrænset af lave, fugtige sænkninger, som oprindeligt enten må have været vandfyldte eller i hvert fald sumpede. Denne landtunge danner en forbindelse mellem et afgrænset bakke- og dalstrøg mod syd (i retning af Horsens Fjord, som på det tidspunkt må have været en stor øst-vest gående dal) og det kuperede bakkeland mod nord, som når højder op til ca. 50 m (fig. 1).

Den ligger på en "tør" bakkeside med fald mod nord og uden direkte kontakt med større vandløb eller søer. Umiddelbart er det vanskeligt at give nogen enkel forklaring på Søvindlokalitetens beliggenhed, men den kan f.eks. enten afspejle jagtmæssige forhold, eller den er blot et eksempel på et kort ophold under passage igennem landskabet?

Da langt de fleste andre danske senistidsbopladsler ligger i nærheden af vandløb, er Søvind's beliggenhed lidt usædvanlig, men slet ikke enestående.⁸ Fra Egtved i Sydøstjylland og fra flere fundpladser sydligst på Sydsjælland-Nordfalster kendes der også eksempler på senistidslokaliteter uden direkte tilknytning til søer og vandløb m.m.⁹

Stratigrafi

Fundstedet var dækket af et ca. 25 cm tykt pløjelag, og herunder fandtes et lag af ca. 40-50 cm fint sand, hvis øverste ca. 20-30 cm var ensartet og grågult, men som blev mere brungult og rødbrunt nedefter. Ca. 65 cm under overfladen var der to-tre ca. 2-5 cm tykke, bølgende, men i hovedtrækkene vandrette

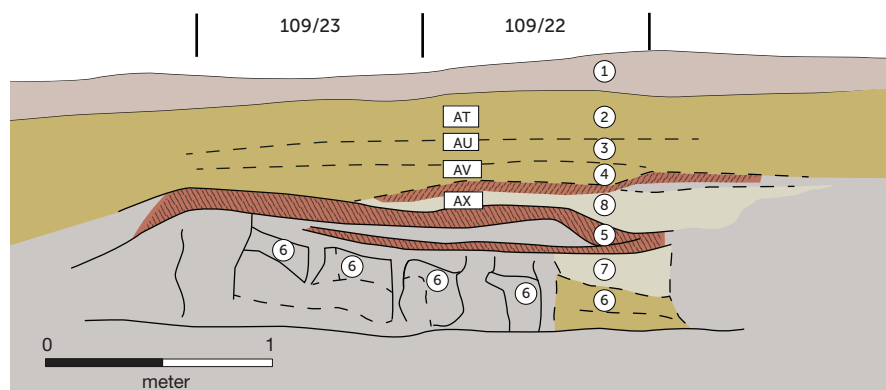

Fig. 2. Udsnit af lagfølgen i et øst-vest gående profil ved Søvind. Lag 1): Gråbrunt sandet pløjelag, 2): Gråbrunt, homogent sandlag med mange dyregange; enkelte sten (mindre end 10 cm), 3): Grågult, homogent sandlag med spredte sten (mindre end 10 cm i diam.), 4): Brungult, fint sandlag, 5): Rødbrunt, fint sand uden sten; i laget ses mange bølgende horisonter af jernudskillelser – ofte med småsten. Jernudskillelserne følger horisonter med særlig tæthed i laget. Imellem disse “jernhorisonter” er der lag med fint, hvidgult sand, 6): Rustbrunt sand med enkelte små sten (mindre end 5 cm); Laget er fyldt af lodretgående sprækker (frost), 7): Hvidgult sandlag bestående af vekslende horisonter af skiftende fine og grove kornstørrelser i en vandret lagdeling, 8): Gulhvidt fint sand, undergrund. De nummererede firkanter markerer positioner for udtagne lagprøver.

Part of the stratigraphy in the east-west section at Søvind. Layer 1): Greyish-brown sandy plough soil. 2): Grey-brown, homogeneous sand with numerous animal burrows; a few stones (< 10 cm). 3): Grey-yellow, homogeneous sand with scattered stones (< 10 cm). 4): Brown-yellow, fine sand. 5): Red-brown, fine sand without stones; numerous undulating horizons of iron precipitates – often containing small stones. The iron precipitates follow the horizon very closely. Between these “iron horizons” are layers of fine, white-yellow sand. 6): Rust-brown sand with a few small stones (< 5 cm); numerous vertical cracks (frost cracks). 7): White-yellow sand with alternating horizons of coarse and fine grain sizes in horizontal stratification. 8): Yellow-white fine sand, sub-soil. The labelled squares mark the sampling points for sediment samples.

horisonter af mørkebrunt, sammenkittet sand (gamle overflader?). Derunder fulgte et sammenkittet, mørkebrunt/rødbrunt sandlag med en del små sten (\leq 5 cm) og små trækulstykker; laget, som var præget af (frost-)sprækker, fremstod som en række 20-30 cm store “klumper”, der var adskilt af lodretgående kiler med fint, hvidt og stenfrit sand. Herunder fulgte gullvidt, stenfrit, fint sand – undergrund (fig. 2).

Flintoldsagerne lå vandret nederst i det grågule sand og i sandlaget med de mørkebrune/rødbrune jernudfældninger; intet sted var der tegn på sekundære, glacielle forandringer, f.eks. jordflydning m.m. af fundlaget.

De dækkende sandlags alder og oprindelse har ikke kunnet belyses nærmere, hverken ad naturvidenskabelig eller arkæologisk vej; det indeholdt ingen kulturlevn og lå ca. 60 cm dybere end lagene af højfyld og bopladsaffald fra yngre stenalder.

Den lokale lagfølge, sandlagenes sammensætning og geologi m.m. tyder dog på, at den dybeste del af lagserien må være af senglacial alder, men uden at dette dog kan præciseres nærmere inden for en bredere tidsramme.

Denne lagfølge svarer ikke præcis til, hvad der tidligere er beskrevet i forbindelse med andre danske senistidslokaliteter, men har en parallel i den nordtyske Federmesserlokalitet Klein-Nordende.¹⁰ Hér fandtes en meget kompliceret og vekslende lagfølge, som også indeholdt en rødbrun udfældningshorisont, der er blevet tolket som en gammel overflade fra Allerødtid, selvom lagfølgen fortsat er vanskelig at udrede tilfredsstillende.¹¹ Hvorvidt denne analogi så også gælder for laget ved Søvind er usikkert, men modsiges omvendt ikke af iagttagelserne under udgravningen.

Pollenundersøgelse

En prøve af det oldsagsførende sandlag er blevet undersøgt for pollen, men desværre uden et klart resultat. Prøven indeholdt kun ganske få støvkorn af græsser og halvgræsser, mens der *ikke* blev konstateret pollen af postglaciale (træ-)arter; desværre var antallet af græs- og halvgræspollen så lille, at det ikke gav basis for en datering, men resultatet peger dog mod den senglaciale periode.¹²

Udgravning

Der fandtes bearbejdet flint i det mørkebrune/rødbrune sandlag med jern-(rust-)udfældninger, der er tolket som den “gamle” jordoverflade, samt i to (evt. tre) afgrænsede gruber. I det rødbrune sandlag dannede flinten en meget

tynd spredning; flintstykkerne lå enkeltvis og vandret, mens koncentrationen i gruberne var betydelig større. Materialet fra det fundførende lag blev soldet i et finmasket, 2,5x2,5 mm net.

Lokaliteten blev totalundersøgt, hvorved der kun fandtes kulturlevn af flint. Da der var en klar farveforskel mellem den bearbejdede flint fra den sen-glaciale kontekst (rødbrun/gulbrun) og flinten fra yngre stenalder (grå/gråsort), voldte det ikke problemer at adskille flint fra de forskellige tidshorisonter i de få tilfælde, hvor der evt. kunne være tvivl.

Bopladsstørrelse

Bearbejdet flint blev fundet inden for et ovalt område, som målte ca. 9,50x4,00 m, det vil sige ca. 38 m², og flintkoncentrationen var klart afgrænset i alle retninger af flere meter brede, fundtomme områder (fig. 3). Søvindlokalitetens

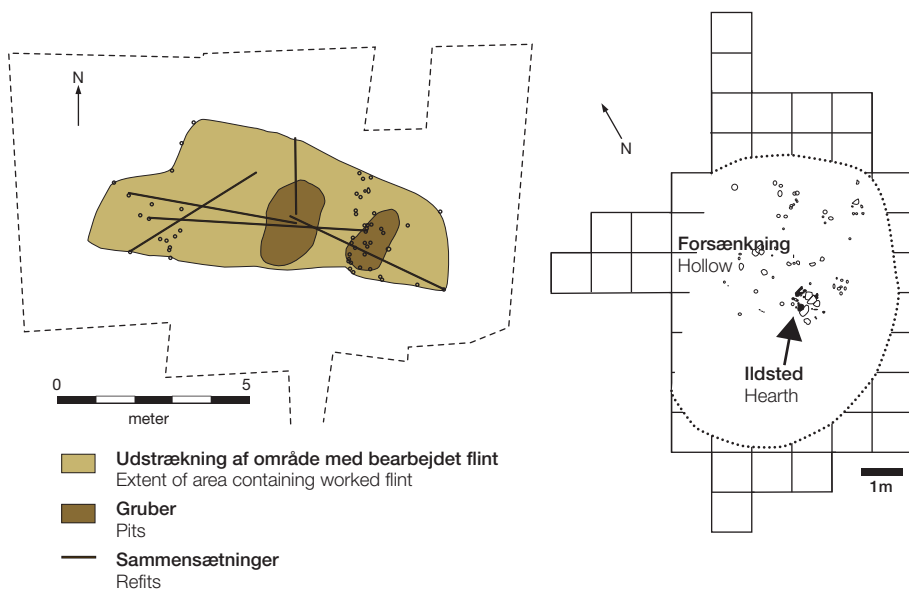

Fig. 3. Søvind (til venstre). Grundplan af området med bearbejdet flint og med angivelse af beliggenheden af de to ovale gruber (mørkebrunt) i flintspredningen (lysebrunt); indmålt flint er markeret med punkter, og de angivne linjer kombinerer flintafslag, som har kunnet sættes sammen. Bro I (til højre). Grundplan af lille Brommeboplads beliggende i en rund sænkning i undergrunden og med et centralt beliggende ildsted. – Efter Andersen 1973 og 1988).

Søvind (left). Plan of the area containing worked flint, showing the two oval pits (dark-brown) in the flint scatter (light-brown). Surveyed flint artefacts are marked with dots and lines connect flint flakes that could be refitted. Bro I (right). Plan of the small Bromme culture site located in a small hollow with central hearth.

areal (defineret ud fra forekomsten af bearbejdet flint) er mindre end andre eksempler på små, totaludgravede senistidslokaliteter, f.eks. Bro I på Nordvestfyn, hvor det oldsagsførende område var rundt og dækkede ca. 50 m².¹³ Derimod svarer arealet med bearbejdet flint ved Søvind til bopladsen Langå I.¹⁴

Foretages der en simpel sammenligning mellem Søvind og Bro I, så kan der, ud over at den førstnævnte omfatter et mindre areal, også konstateres flere andre forskelle, således lå der to (evt. tre) gruber i midten af Søvindflintspredningen, der var aflang, mens den var rund ved Bro I, og som desuden lå i en lav sænkning i undergrunden – antagelig spor efter et lidt nedgravet boligfundament; hertil kom, at der også var et veldefineret ildsted i midten af anlægget ved Bro I (fig. 10). Samlet viser dette, at der ud over en række særlige træk ved redskabsinventaret i Søvind i forhold til Bro I også er flere forskelle i anlæggene.

Bopladsanlæg

“Gruber”

Langt hovedparten af flintoldsagerne lå i to nyreformede gruber, mens hyppigheden af bearbejdet flint uden for disse anlæg blot var ca. 1-2 stk./m² (fig. 3).

Gruberne, som var nyreformede i omrids, målte ca. 2,50x1,30 m og 1,50x0,80 m; dybden var ca. 25-35 cm. Anlæggene kunne adskilles fra det omgivende sandlag, fordi deres fyld havde en anelse mere brungrå farve end omgivelserne.

Muligvis var der også en tredje grube, men den var både langt mindre, mere diffus i omrids og kunne kun vanskeligt adskilles fra de omgivende sandlag; den målte ca. 70x40-50 cm og var ca. 20 cm dyb. Den vestlige grube havde stejle kanter mod nord-nordøst og mod sydvest, mens de øvrige kanter var mere skrå; for den østlige grubes vedkommende gjaldt, at den var tydelig afgrænset mod syd-sydøst, men lidt mere diffus mod nord; den vestlige kant kunne ikke fastlægges præcist. Bunden i gruberne var plan og samtidig brunrød af jernudfældninger.

Gruberne, som lå omtrent i midten af flintspredningen, var nogenlunde parallelle og med en indbyrdes afstand af ca. 1 m; det var ikke muligt at sige noget om et evt. aldersforhold mellem dem, men sammensætning af flinten tydede afgjort på, at de var samtidige.

Bortset herfra blev der ikke iagttaget andre former for bopladsanlæg, f.eks. ildsteder, stolpehuller m.m. I den vestlige grube lå flinten i en tydelig afgrænset “klump”, mens den var mere ligelig fordelt i fylden i den østlige grube; i dette anlæg havde flinten et hæld mod nord og lå muligvis på en gammel overflade.

Tolkningen af disse gruber åbner for flere muligheder, da de enten kan være et resultat af menneskelig aktivitet eller have en geologisk oprindelse (et resultat af frost eller jordflydning); endelig kan de evt. også være huller efter vindfælder. Grubernes antal, deres ensartede form, størrelse og deres beliggenhed parallelt og lige i midten af oldsagsspredningen, sammenholdt med det meget høje indhold af bearbejdet flint i modsætning til forholdet på den omgivende flade, kendes ikke fra andre publicerede senistidslokaliteter i Danmark. Set under en samlet synsvinkel kunne disse forhold tyde på, at de var et resultat af menneskers aktivitet, f.eks. at gruberne har haft en funktion som depoter, hvorefter de så senere er blevet fyldt med bearbejdet flint.

En endelig forklaring på grubernes oprindelse er dog indtil videre behæftet med usikkerhed.

Gruber er ikke ukendte på senistidsboplads, f.eks. er der en aflang fordybning på Trollesgave¹⁵ og ved Segebro,¹⁶ men de har enten en anden form (smalle og pæreformede) (Trollesgave), eller er meget større (Segebro) end gruberne på Søvind; samtidig findes de kun i et eksemplar på de førnævnte boplads; ved lokaliteten Langå I var der også en mindre, grydeformet grube, men i dette tilfælde var den formodentlig en del af et ildsted.¹⁷

Ildsted

Ved udgravningen blev der ikke påvist noget veldefineret ildsted, men to stykker varmepåvirket flint (krakeleret), samt et hvidbrændt stikkelafslag (fig. 16) viser, at der har været ild på stedet.

Fundmaterialet

Fundmaterialet fra Søvind er meget lille og består i dag af ca. 590 stykker bearbejdet flint, der i alt vejer ca. 10,5 kg; heraf udgør blokke ca. 1,7 kg, flintaffald og flækker m.m. ca. 6,9 kg, redskaber ca. 1,8 kg, og en slag-knusesten, som vejer ca. 750 g.

Redskaberne udgør antalsmæssig ca. 8,4% af hele fundet, hvilket er en lidt større andel end f.eks. ved Bro I, hvor det var ca. 2,3%,¹⁸ og også ret stort i forhold til mange andre senistidslokaliteter i Danmark og andetsteds i Nordeuropa.¹⁹

Der er grund til at antage, at en (mindre) del af den oprindelige oldsagsmængde er forsvundet – både som følge af aktiviteterne i yngre stenalder og den moderne udgravning, men hvor meget, der er tale om, er usikkert. Da en betydelig del af flinten imidlertid har kunnet sættes sammen, tyder det på, at der kun mangler en mindre del af det oprindelige fundmateriale (fig. 3).

Al den bearbejdede flint er skarpkantet og har en gulbrun til rødbrun overfladefarve; på nogle stykker anes en ganske svag overfladepolering (sandslid?), men *ingen* stykker viser spor efter frostpåvirkning, hvilket er afvigende fra bopladsen Bro I, hvor ca. 5% af afslagsmaterialet bar præg af sekundær frostpåvirkning.²⁰

Råmateriale

Den flint, som er anvendt til redskabsforarbejdning, er af Senon type. Adskillige afslag har “gammel”, glinsende overflade og skorpe på yder(ryg-)siden, hvilket tyder på, at der er anvendt moræneflint. Da fundområdet sandlag ikke indeholder større flintknolde, må de være medbragt fra andre steder, hvor der har været adgang til god flint i egnede blokke, f.eks. i et nærliggende vandløb.

Flintteknik

- Tilhugningsteknikken er hård, direkte teknik, dvs. slag med en hård slagsten. Hele afslagsmaterialet er karakteriseret af følgende træk:
- Hvelvede og tykke slagbuler med konusdannelse.
- Der ses ikke “læbe” ved slagbullen.
- Der ses et tydeligt, rundt slagpunkt.
- Afslagene har en stor, oval platformrest, der kan udgøre et indtil ca. 1,1 cm bredt og 2,4 cm langt stykke af slagfladen.
- Alle slagflader (både på afslag, flækker og blokke) er glatte og uden spor efter små trimnings-/korrektionsafhugninger; i et tilfælde er slagfladen en skorpedækket side.
- Afslag og flækker viser præparation/trimning af rygsiden i slagbuleenden; dette gælder også blokkene, hvor kanten af slagfladen ligeledes er retoucheret (f.eks. fig. 4).
- I den forbindelse skal det anføres, at en del af afslagsmaterialet i stedet for præparation i slagbuleenden viser spor efter gentagne slag, som har medført knusning af afslagernes rygside.
- En betydelig del af flintmaterialet slutter enten i et hængselbrud eller har spor af hængsel på rygsiden (modspor). Af et udvalg på 43 flækker har 14 hængselbrud (32,5%), og af 29 distalfragmenter slutter 7 i et hængselbrud (24,1%); spor efter hængselbrud ses også på blokkene – se f.eks. fig. 5 nederst.
- Af mikrofælkerne/styreafslagene har 8 stk. (33,0%) hængselbrud.

Til sammenligning kan anføres, at ud af en stikprøve på 70 flækker fra en boplads fra ældre Ertebøllekultur (Lystrup Enge) havde kun 6,6% hængselafslutning, og fra en yngre Ertebølleboplads (Havnø) var 10,0% med hængselbrud.

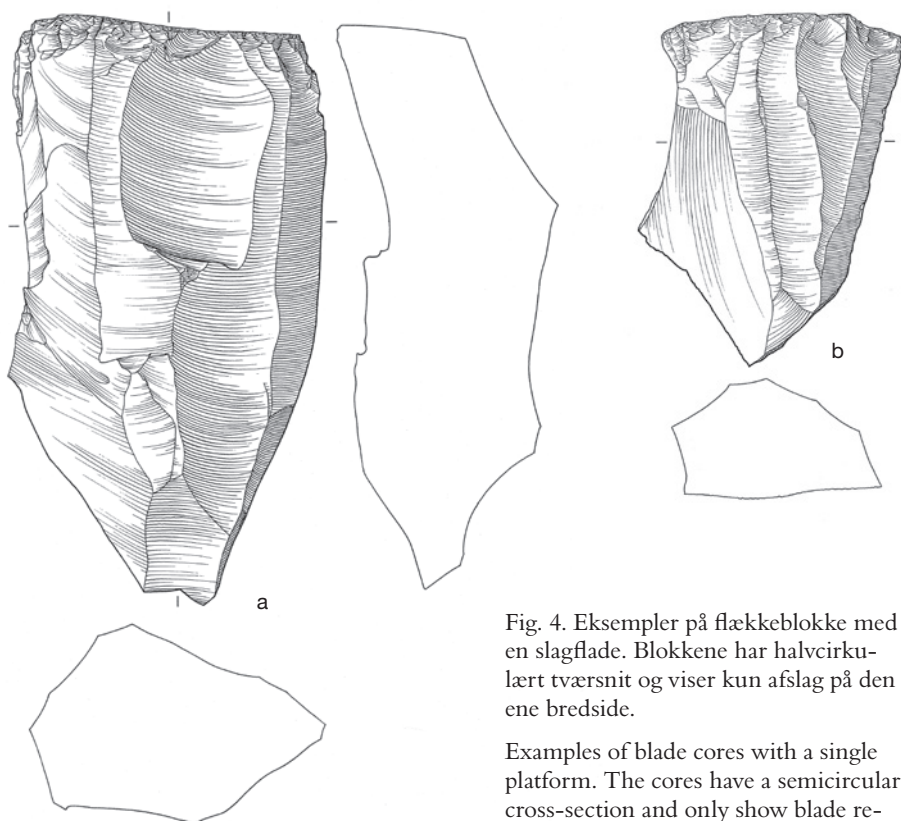

Fig. 4. Eksempler på flækkeblokke med en slagflade. Blokkene har halvcirkulært tværsnit og viser kun afslag på den ene bredside.

Examples of blade cores with a single platform. The cores have a semicircular cross-section and only show blade removal from one broad face.

Hele afslagsmaterialet kan efter størrelse, omrids m.m. inddeles i en række grupper:

1. Der findes ca. 14 stk. store og meget uregelmæssige afslag, hvis rygside i ni tilfælde er en "gammel" overflade med skorpe; de måler omkring 5-6,5x8-10 cm, og er indtil ca. 2 cm tykke. Disse afslag stammer fra den første tilhugning af den rå flint, hvor den primære overflade er fjernet.
2. En gruppe helt uregelmæssige affaldsstykker, 5 stk.
3. Affaldsflint, der er mindre end ca. 3x3 cm, 232 stk.
4. Affaldsflint, der måler mellem ca. 3-6x3-6 cm, 116 stk.
5. Store, tykke og aflange afslag, (længden er mellem ca. 7,8-13,0 cm, bredden er fra 3,8-5,8 cm, og tykkelsen er ca. 1,0-1,7 cm), 7 stk. (fig. 8 c, 9 a).
6. Mindre, aflange afslag ("spåner"), (længden er mellem 5-8,5 cm, bredden er ca. 2,5-3,7 cm, og tykkelsen er 0,75-1,0 cm), 27 stk. (fig. 9 b).
7. En lille gruppe regelmæssige flækker (A-flækker), 5 stk. Den største måler 7,5x1,5 cm og er 0,6 cm tyk (fig. 8 b).

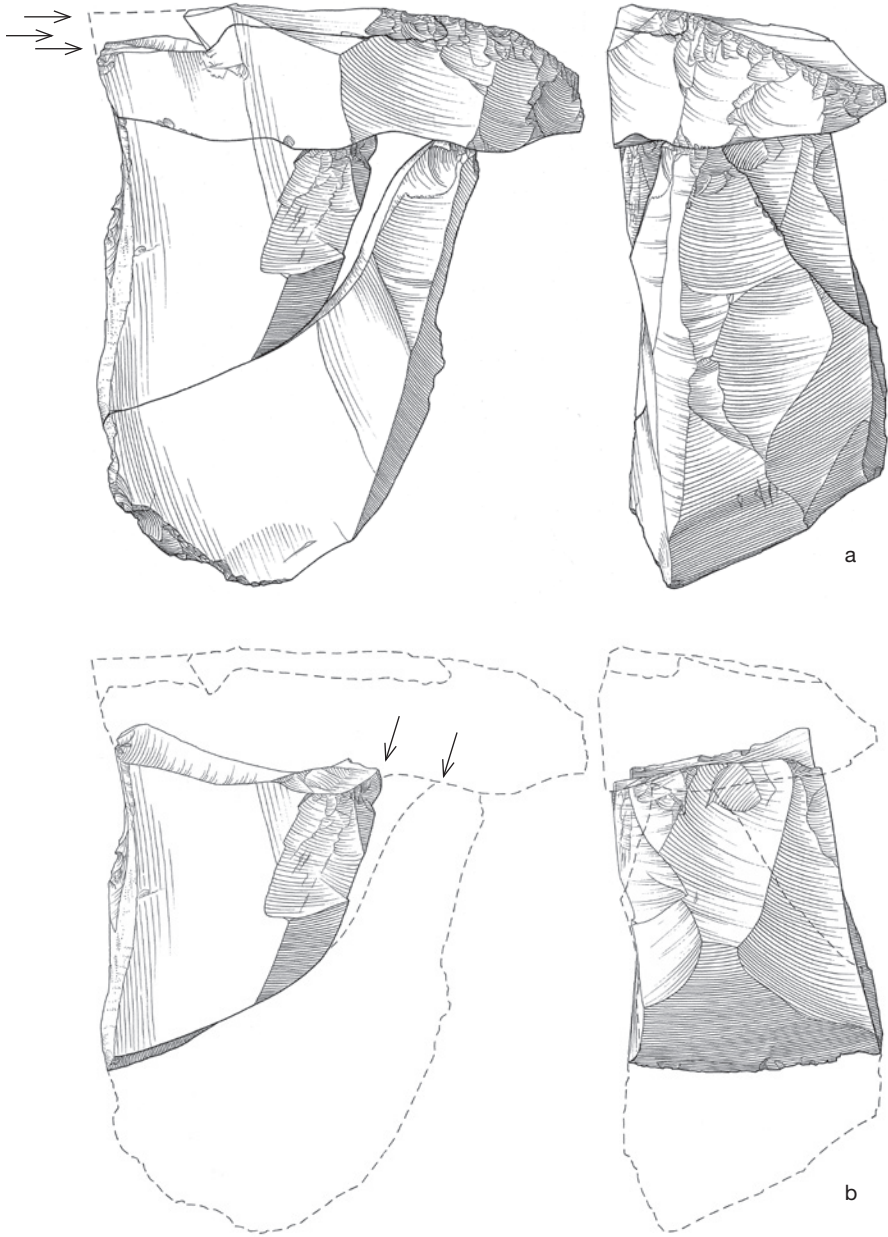

Fig. 5. Eksempel på en flækkeblok, som har kunnet kombineres med henholdsvis tre platformafslag (øverst) og to afslag, der er løbet ned over siden.

Example of a blade core that could be refitted with three platform flakes (upper) and two flakes that have been struck from the face.

8. En stor gruppe uregelmæssige flækker (B-flækker), 66 stk. De måler fra 4,8-12,4x4,0-6,0 cm, og de er mellem 0,5-1,4 cm tykke (fig. 8 c, 9 a-b).
9. En gruppe flækkebrudstykker: proximaldele 48 stk., medialdele 17 stk. og distaldele 29 stk.
10. Mikroflækker/styreafslag og dele deraf, 24 stk. (fig. 8 d-e).

Kun en enkelt flække har helt skorpedækket rygside, men skorpedækkede partier er registreret på godt 10 stk. af de uregelmæssige flækker; i de fleste tilfælde er der kun tale om en smal bane med skorpe langs en sidekant (fig. 8 e, 9 b, 10).

Det er endvidere et særkende for fundets flækker, at mange har en karakteristisk form, hvor den største bredde ligger lige under slagpunktet, hvorefter bredden hurtigt aftager, og de bliver smallere mod distalenden, som enten slutter i et hængsel eller en spids. Alle de ovennævnte karakteristika præger flækker og afslag fra Søvind.

Stykker fra den primære reduktion

Blokke/kærner

Blokke foreligger i fem stk. Gruppen af flækkeblokke er domineret af fire stk. af konisk form med en slagflade; hertil kommer et enkelt eksemplar af cylindrisk/subcylindrisk form med to slagflader (fig. 4-6). Slagfladerne er med en enkelt undtagelse (se ovenfor) i alle tilfælde glatte og plane.

Råmaterialet til blokkene har været store og tykke skiver/flintstykker, som har målt ca. 12-15x5-7 cm og har haft en tykkelse på ca. 5-8 cm. Vægten har været op mod ca. 1 kilo. Da kun en del af afslagene har skorpedækkede partier, må den rå flint formodes at være grov-tilhugget et andet sted end på fundpladsen. Disse (primær-)skiver må være fremstillet af rå-flintknolde med en betydelig størrelse og vægt.

En gennemgang af afslagsmaterialet viser, at mindst 10 stk. enten har spor efter modsatgående afslag (modspor) eller har en del af en blokside med rester af to modstående slagflader. Disse afslag er gennemgående lige i længdesnit (fig. 11). Blokke med to modstående/parallelle slagflader har antagelig været mere almindelige, end som fundet fremstår i dag. Formålet med disse blokke og den anvendte teknik må have været at fremstille afslag/flækker med et lige længdeprofil, som har kunnet udgøre råmateriale til redskaber og våben.

De fem blokke, som indgår i fundstoffet, må derfor snarere betragtes som kasserede slutprodukter, efter at den egentlige flækkeproduktion var afsluttet end som blokke, der var i fortsat anvendelse.

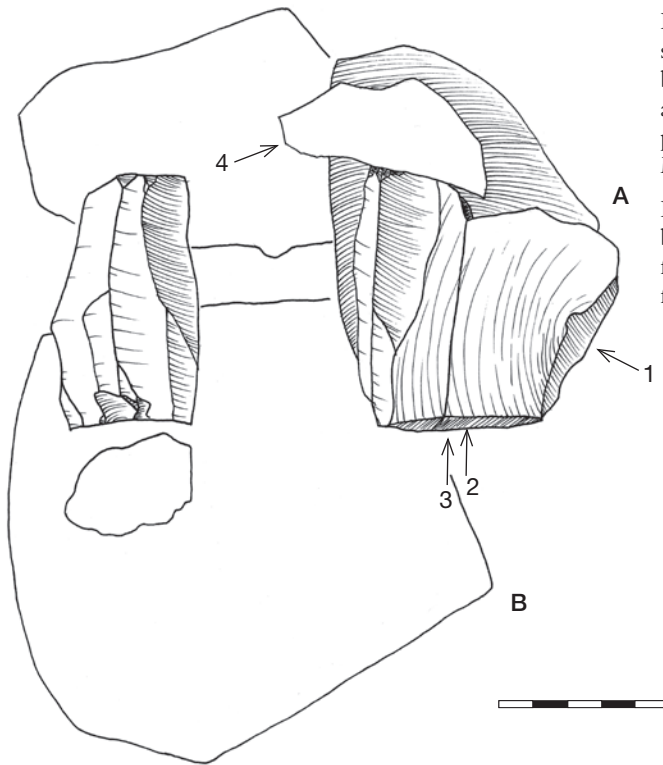

Fig. 6. Topolet blok, som har kunnet kombineres med forskellige afslag, blandt andet et platformafslag. – Efter B. Madsen.

Bipolar core that could be refitted with various flakes, including a platform flake.

Afslag fra tilhugning af blokke

Afslag, der er fremkommet ved tilretning af blokkene, er til stede med 10 stk., som fordeler sig med 3 platformafslag, 3 bloksideafslag (fig. 9 c) og 4 stk., som viser en del af en blokkant (fig. 8 a, f).

En blok kan kombineres med tre successive platformafslag, og en blok er kombineret med et "overskydende" afslag (fig. 5-6).

Hertil skal føjes mindst 10 stk. *flækker/afslag med modspor*, det vil sige, at de også er dele af bloksider; disse stykker måler ca. 9,0-13,0 cm i længden og ca. 2,7-5,7 cm i bredden.

Simple afslag udgør 373 stk., af hvilke 18 stk. er store, aflange stykker, som måler op til 11,5 cm i længden, 6,0 cm i bredden og 2,3 cm i tykkelsen, mens 355 stk. er kortere, smallere og tyndere end de ovennævnte mål. Aflange afslag – såkaldte "spåner" – er den dominerende variant (fig. 9b).

12 af de store afslag har skorpe på rygsiden, og mange stykker slutter i et hængsel; et afslag har helt skorpedækket yderside.

Flækker

I Søvindfundet er der 95 stk. flækker og mikroflækker ($L.>2 \times Br.$), der udgør ca. 16,1% af det foreliggende inventar. Til sammenligning kan anføres, at det tilsvarende forhold ved den sen-glaciale boplads Langå I er 20,0 %²¹. Af flækkegruppen er 71 stk. (stor-)flækker, og 24 stk. må ud fra deres mål betegnes som mikroflækker eller styreaflslag; de afspejler ikke en systematisk fremstilling af mikroflækker, men er derimod resultat af tilhugning/trimning af blokkenes sider i forbindelse med afslagsproduktionen (fig. 8 d-e). Ingen af de sidstnævnte er videreforarbejdet til redskaber; de måler ca. 3,1-4,5 cm i længden og er mellem 0,4-1,2 cm brede.

Fem flækker er så regelmæssige, at de må karakteriseres som A-flækker, mens resten (66 stk.) er uregelmæssige B-flækker.²² Samlet set må flækkematerialet derfor karakteriseres som meget uregelmæssigt, og der er flydende overgange mellem alle de nedenstående kategorier. Der ses ingen klar opdeling, hverken efter regelmæssighed eller efter størrelse – tværtimod glider grupperne over i hinanden.

Flækkerne er karakteriseret af en stor og helt plan slagfladerest, en fremtrædende slagbule, og i slagbuleenden er der trimning på ryggen ved kanten af slagfladen. Ca. 12,6% har et parti med skorpe på ryggen.

Fig. 7. Slagsten af lagdelt porfyr. – Foto: Rikke Grøn Larsson, Afd. for foto og medie, Moesgaard Museum.

Hammerstone of stratified porphyry.

Hovedparten af flækkerne (27 stk.) har en enkelt langsgående rygrib og slutter i en spids (28,0%), 14 stk. i et hængselbrud (14,7%) og 11 (11,5%) i en bred/rundet og skarp kant; resten er helt uregelmæssige; der ses også flækker med flere rygribbe; de fleste er lige i længdeprofil.

Tykkede flækker med en enkelt rygrib i midteraksen, som blandt andet er fremhævet som karakteristisk for flækkerne fra Bro I,²³ er meget fåtallige i Søvindfundet, hvor der kun er seks stykker af denne type.

Generelt viser flækkerne en stor spredning med hensyn til både bredde og tykkelse (fig. 10); flere stykker i Søvindfundet er så store, at de må betegnes som "Grossklingen".²⁴

1. Lange, tykke og uregelmæssige flækker, som ofte følger hele bloksiden fra slagfladen til den modsatte ende; deres længde er helt op til ca. 14,6 cm (gennemsnittet er 7,9 cm), bredden er mellem 1,3-5,0 cm (gennemsnittet er 2,6 cm), og tykkelsen er mellem 0,3-1,5 cm, (gennemsnittet er 2,6 cm) (10 stk.); af disse har kun et stk. skorpe på rygsiden.
2. Smalle og mere tynde og regulære flækker, som enten viser hængselafslutning eller slutter i en spids; deres længde ligger mellem 5,0-9,0 cm, bredden mellem 1,5-2,7 cm, og tykkelsen ligger mellem 0,4-1,0 cm, (13 stk.). Disse flækker er mere lige i længderetningen end stykkerne i den første gruppe, og samtidig har de ikke skorpedækkede partier (fig. 8 b).
3. En gruppe (22 stk.) må betegnes som meget uregelmæssige flækker/afslange afslag, der måler ca. 3,6-9,3 cm i længden. Fundet indeholder ikke rygflækker.

Sammenlignes de flækker fra Søvind, som ikke er forarbejdet til redskaber m.m., med de tilsvarende fra Bro I (fig. 10), så fremgår det, at Søvindflækkerne er længere end dem i materialet fra Bro I, mens bredden og tykkelsen er omtrent den samme, idet Søvindmaterialet har en gennemsnitlig bredde på 2,6 cm, og ved Bro I er den 2,5 cm. Ved Søvind måler den længste flække 14,6 cm, og ved Bro I er den 11,5 cm (gennemsnittet er 7,9 cm (Søvind) og ved Bro I 7,0 cm). Største tykkelse ved Søvind er 1,3 cm (gennemsnittet er 0,5 cm), og ved Bro I er den 2,2 cm (gennemsnittet er 0,6 cm).

Flækkestykker

Optællingen omfatter dele af flækker, som ikke har kunnet sættes sammen med andre flintstykker.

- Med slagbullen (proximaldele) 48 stk., som måler mellem 1,5-8,2 cm i længden.
- Midtstykker (medialdele) 17 stk., hvis længde er mellem 1,4-4,8 cm.

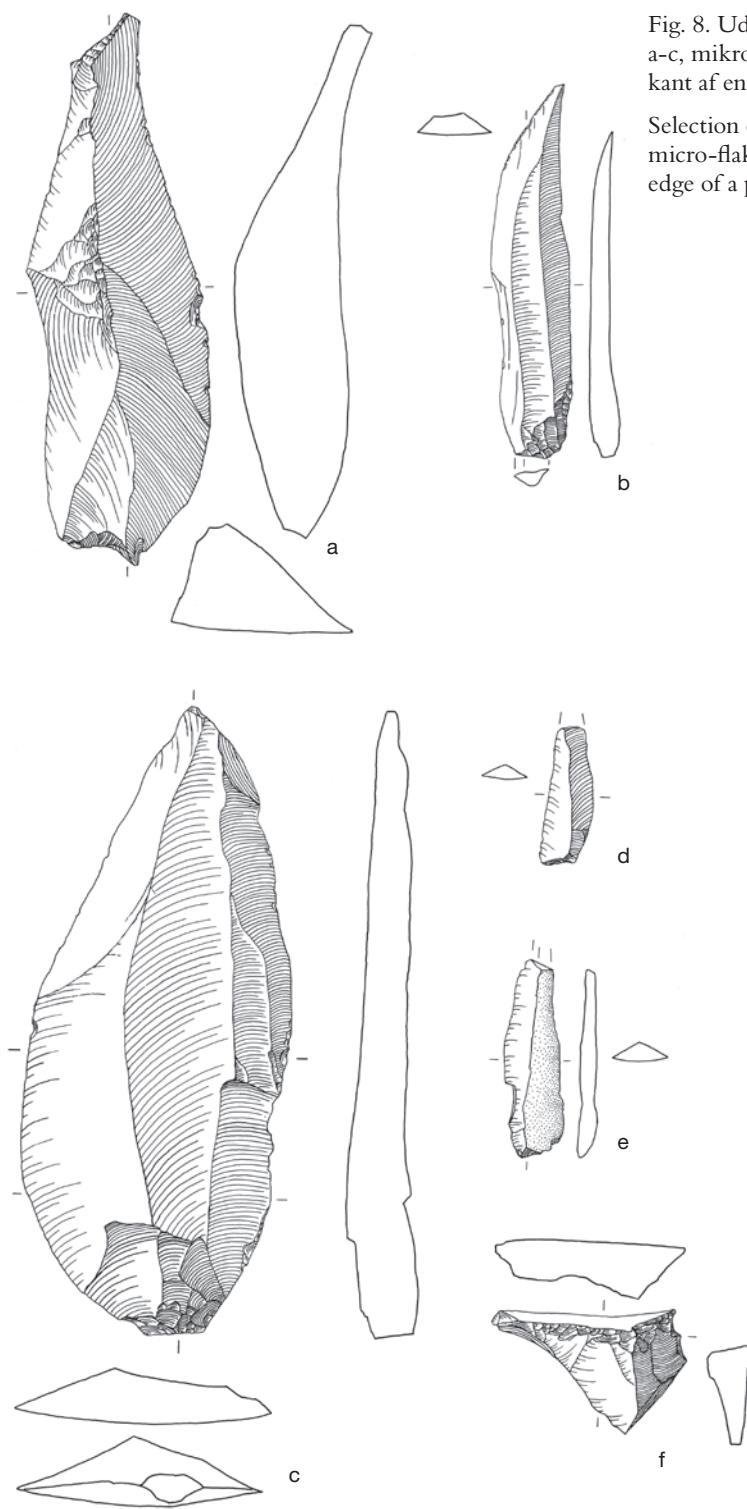

Fig. 8. Udvalg af flækker, a-c, mikroafslag, d-e og en kant af en slagflade, f.

Selection of blades (a-c), micro-flakes (d-e) and the edge of a platform (f).

- Med spidsen (distaldele) 29 stk. med en længde fra 2,8-8,7 cm.
- Endelig er der tre afbrækkede kantstykker af flækker/afslag; de måler fra 2,5-4,3 cm i længden og har et trekantet tværsnit.

Det samlede indtryk af fundstoffet fra Søvind viser, at det tydeligvis har været en lokalitet, hvor fremstilling af flækker (til skrabere og stikler) har haft betydning. Flækkerne vejer ca. 1,25 kg.

Sammensætning af flint

Ved flintsammensætning har det været muligt at kombinere 29 stk., som blandt andet omfatter to bloksideafslag (fig. 9 c) og to stikler med tilhørende stikkelafslag (fig. 16, a-b). Desuden har det været muligt at beskrive arbejdsgangen ved to blokke; f.eks. er en blok blevet kombineret med tre successive platformafslag og nogle afslag, og en anden blok er ligeledes blevet kombineret med et platformafslag (fig. 5).

Foruden den direkte sammensætning af flint fra bopladsområdet så viser mange flintstykker en så stor lighed med hensyn til farve, struktur m.m., at de tydeligvis stammer fra de samme blokke. Særlig mange afslag fra de to gruber kan på den måde knyttes sammen.

Det vigtigste resultat af sammensætningen er imidlertid, at det på denne måde er lykkedes at forbinde de to gruber med materialet fra den omgivende og gamle (over)flade (fig. 3). Sammensætningerne og den store lighed mellem flintaffaldet og redskaberne bekræfter således, at det kun er en mindre del af fundstoffet, der mangler i dag.

Genstande fra den sekundære reduktion

Skrabere

Søvindfundet omfatter 15 stk. skrabere, af hvilke de 7 stk. er på flækker, 7 stk. er på aflange afslag og et stk. på et simpelt afslag (fig. 12 a-f); en skraber er på en flække med skorpedækket ryg. Råmaterialet er relativt brede og lidt uregelmæssige flækker og aflange afslag. Retoucheringen af skraberkanten er spidsvinklet, og på hovedparten af skraberne er denne vinkel mellem 40° og 60°, og på tre skrabere er vinklen oven i købet under 40° og har samtidig lamelformede afspaltninger.

12 stk. har en regulær, udbuet æg, to stk. har skuldre, og en skraber viser tilløb til en skulder, således som de kendes fra Bro I²⁵. På to skraber ligger æggen i stykkets proximal-(slagbule)ende, mens resten har æggen i distalenden. På seks skraber danner æggens kant en lidt skæv krumning i forhold til stykkets længdeakse (fig. 12 b-c).

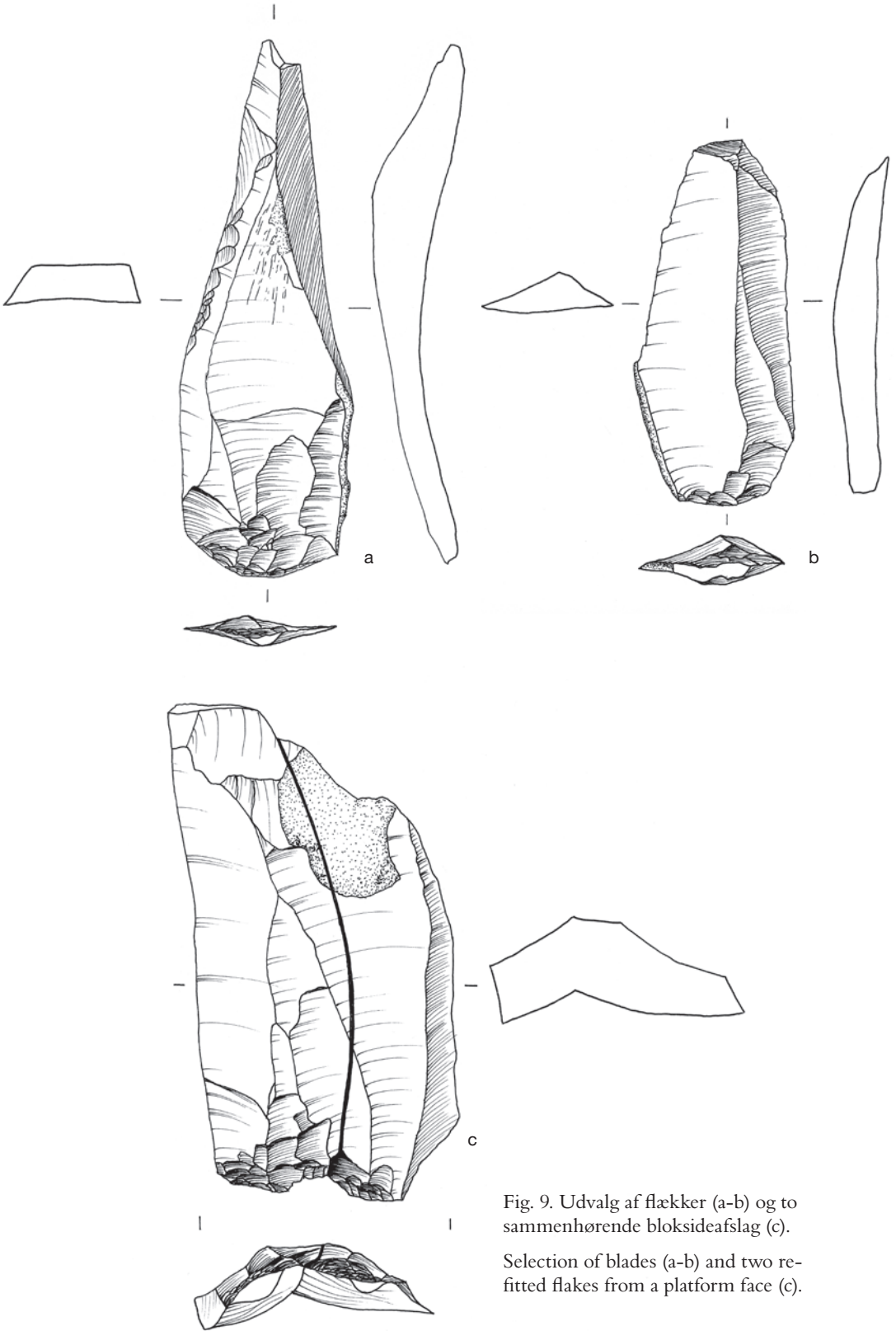

Fig. 9. Udvalg af flækker (a-b) og to sammenhørende bloksideafslag (c).
 Selection of blades (a-b) and two re-fitted flakes from a platform face (c).

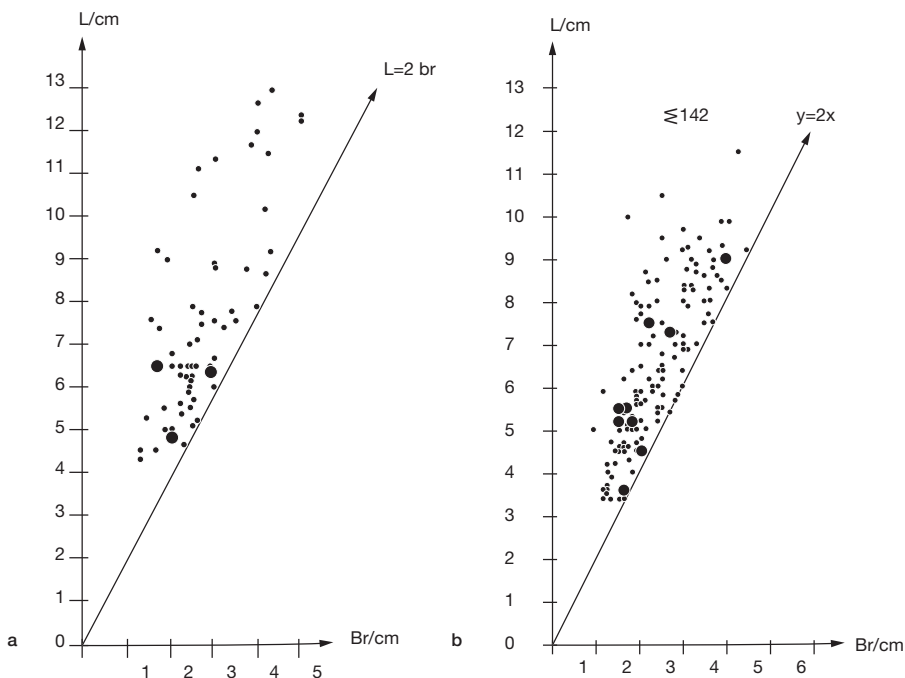

Fig. 10. Diagram over Søvindfundets flækker a) og Brommebopladsen Bro I b). Hvert punkt angiver en flækkes største længde og bredde; de store punkter viser dog to flækker med samme mål.

Diagram showing the maximum dimensions (length and breadth) of the blades from Søvind a) and the Bromme culture site Bro I b).

Syv af Søvindfundets skraber (altså næsten halvdelen) har en karakteristisk form, hvor man har udvalgt afslag med et trekantet omrids, hvorefter skraberkanten er udformet i stykkets bredeste ende (fig. 12 c, e); tre af disse skraberer er brækkede. Dette træk adskiller Søvindskraberne fra mange af Brommekulturens skraberer, f.eks. Bro I,²⁶ mens det jævnligt findes i fund fra Federmesserkulturen.²⁷

En aflang skraber har dobbeltæg; den måler 4,9 cm i længden og 3,3 cm i bredden (fig. 12 g).

Længden af flækkeskraberne er mellem 6,7-11,0 cm, og bredden er fra 2,3-2,8 cm. Længden af skraberne på aflange afslag er mellem 5,3-6,9 cm, og deres bredde ligger mellem 3,4-3,7 cm; længden af de brækkede skraberer er henholdsvis 4,3, 4,4 og 5,9 cm. Skrabergruppen vejer ca. 435 g.

Stikler

Der er fundet 18 stk. stikler af forskellige typer. Det, som først og fremmest falder i øjnene ved denne gruppe, er, at den er præget af stor typevariation, og

at hovedparten af disse redskaber er lavet på meget tykke flækker og afslag (16 stk.), mens kun to stk. er på tynde flækker, der begge er brækkede.

Råmaterialets art har medført, at de fleste stikkelægge er brede og måler mellem 0,5-1,0 cm; på to stykker er æggens bredde ca. 1,0-1,5 cm. Tilsvarende brede stikkelægge er konstateret på bopladsen Langå I.²⁸

Midtstikler kendes i fem stk. (fig. 13 a-c), men kantstikler er den almindeligste type med ni stk. (fig. 14 a-d), deraf er fem stk. simple kantstikler på brud, tre er på konkav tværretouche (deraf har to stk. dobbeltæg), og der ses både stykker med proximal og distal æg (fig. 14 c-d); endelig har en stikkel tre æghjørner (multistikkel) (fig. 15 a). Hertil kommer to stk. tværstikler på en skarp kant (fig. 13 d), og endelig er to stk. en kombination af kant- og midtstikler, (blandede multistikler) (fig. 15 b-c); i denne gruppe findes blandt andet det interessante stykke (fig. 15 c), der har kunnet sammensættes med råmaterialets slagbule-ende. Arbejdsgangen kan beskrives som følger: Først er der tildannet en kraftig midtstikkel på et tykt afslag, derefter er basis fjernet med et hårdt slag midt

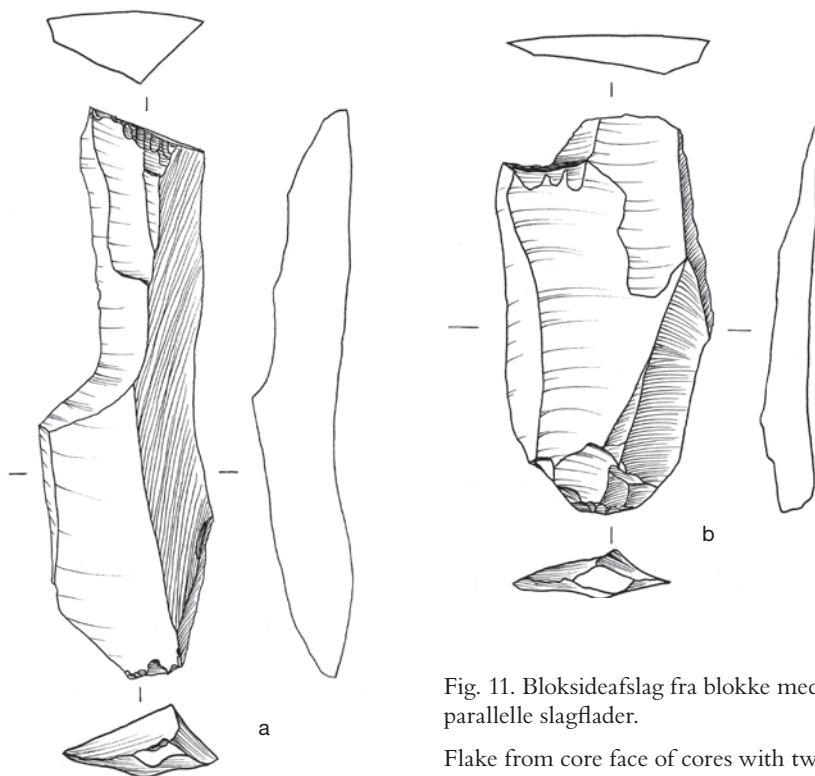

Fig. 11. Bloksideafslag fra blokke med to parallelle slagflader.

Flake from core face of cores with two parallel platforms.

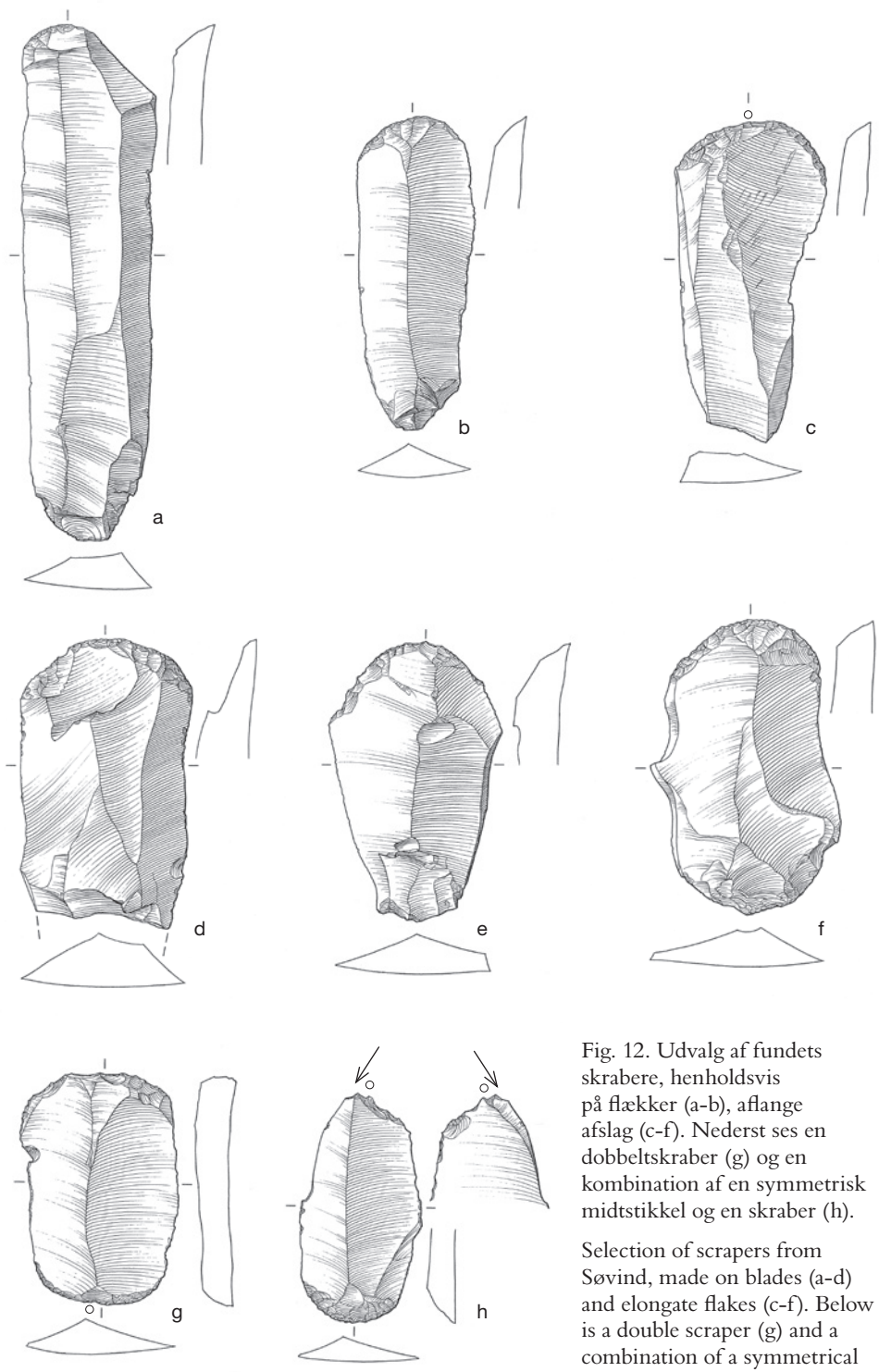

Fig. 12. Udvalg af fundets skraber, henholdsvis på flækker (a-b), aflange afslag (c-f). Nederst ses en dobbeltskraber (g) og en kombination af en symmetrisk midtstikkel og en skraber (h).
 Selection of scrapers from Søvind, made on blades (a-d) and elongate flakes (c-f). Below is a double scraper (g) and a combination of a symmetrical dihedral butin and a scraper (h).

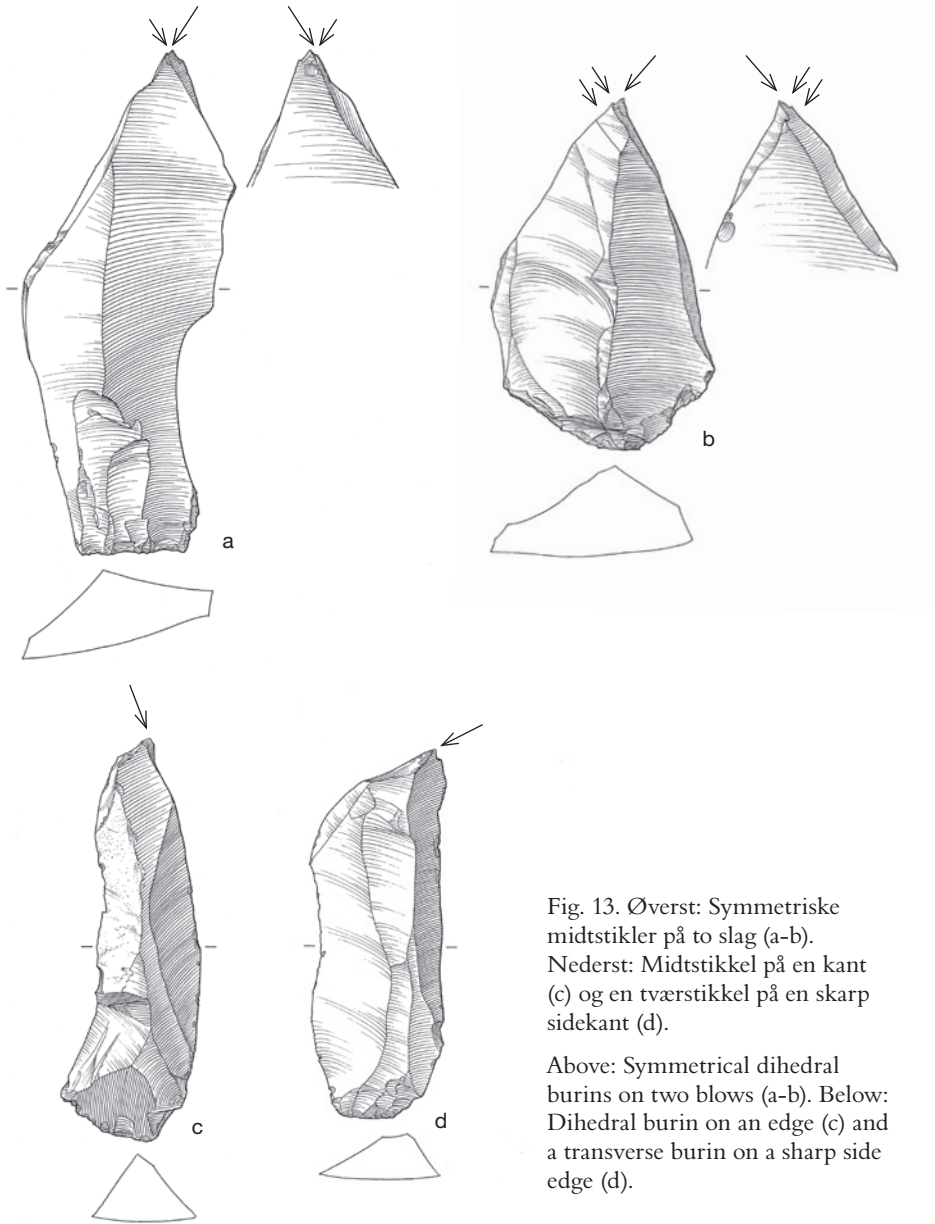

Fig. 13. Øverst: Symmetriske midtstikler på to slag (a-b). Nederst: Midtstikkel på en kant (c) og en tværstikkel på en skarp sidekant (d).

Above: Symmetrical dihedral burins on two blows (a-b). Below: Dihedral burin on an edge (c) and a transverse burin on a sharp side edge (d).

på stykkets rygside; den derved dannede brudflade er så til slut benyttet til forarbejdning af to kantstikler – en i hvert hjørne (fig. 15 c).

Med hensyn til midtstiklerne er to stk. på retouche, og to er på en stikkelfacet; en midtstikkel er brækket; fire midtstikler har æggen liggende i råmnets midtakse, og af disse har tre æggen dannet ved to slag, og et stykke er en kombination af en retoucheret kant og et slag (fig. 13 c). Længden af midtstiklerne er fra 6,9-10,0 cm, bredden ligger imellem 2,3-4,0 cm, og tykkelsen er 0,9-1,6 cm.

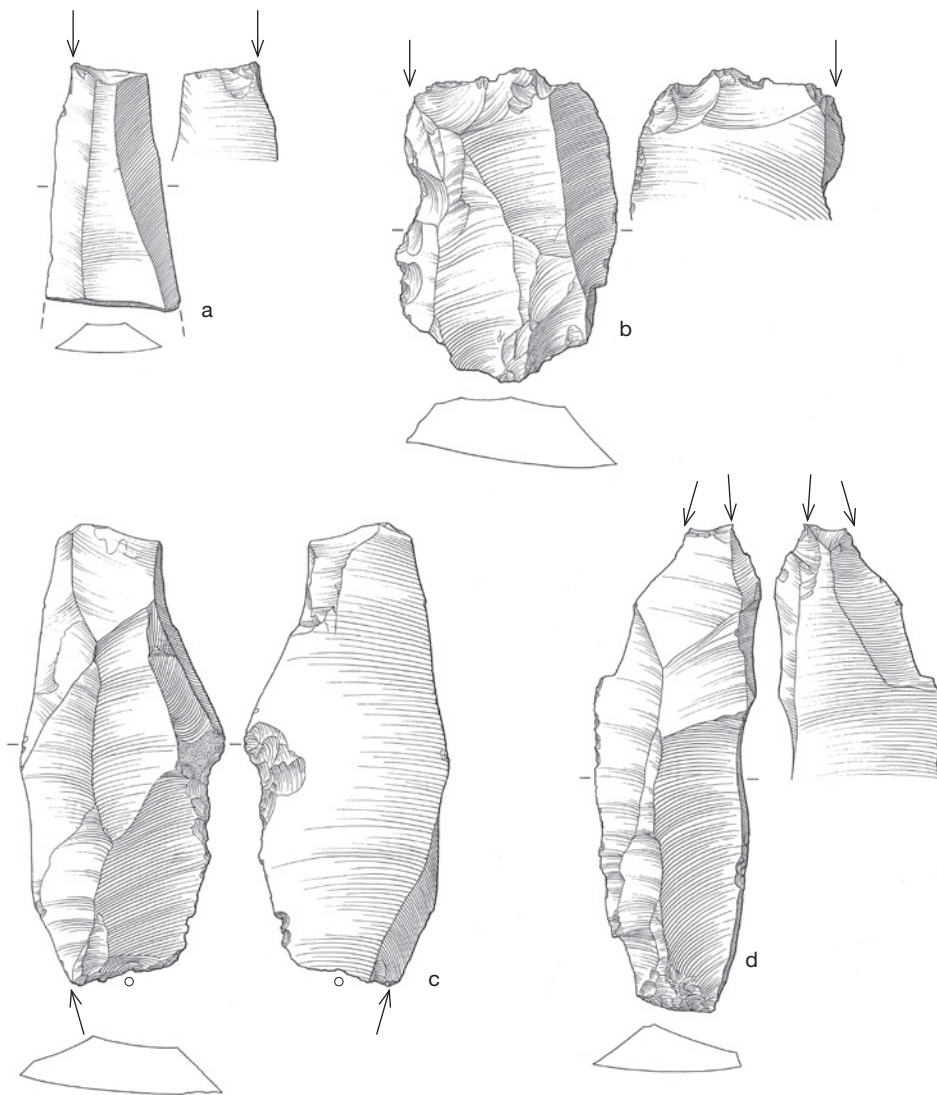

Fig. 14. Øverst: Kantstikkel på et brud (a) og på en grov retoucheret kant (b). Nederst: Kantstikkel på en skrå tværretouche (c) og en dobbelt kantstikkel på konkav tværretouche (d).

Above: Angle burin on a break (a) and on a coarsely retouched edge (b). Below: Angle burin on oblique truncation (c) and a double angle burin on concave truncation (d).

Kantstiklerne måler fra 6,5-9,9 cm, bredden er mellem 1,8-4,0 cm. Tværstiklerne måler 7,1-7,3 cm i længden, og deres bredde er 2,4-2,6 cm; tykkelsen ligger mellem 0,7 og 1,1 cm.

To kombinationer af kant- og midtstikler er af særlig interesse, da de er af en type, som ikke tidligere er beskrevet i et dansk stenalderfund (fig. 15 b-c).

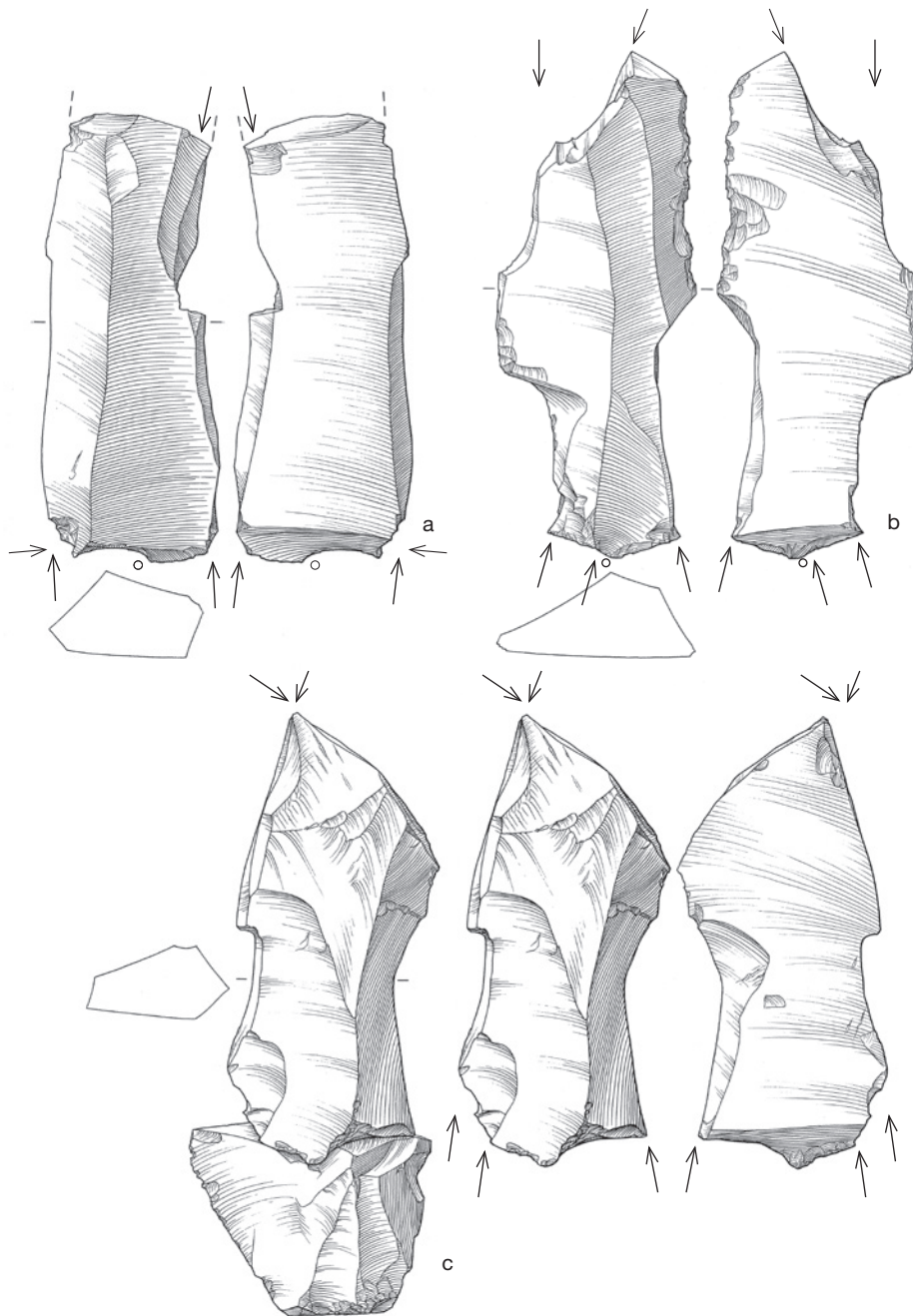

Fig. 15. Stikler med flere ægge. Øverst: Kantstikkel med tre ægge på brud (a), kombination af midt- og to kantstikler på brud (b), kombination af midt- og dobbeltkantstikkel (c). Det sidstnævnte stykke har kunnet sættes sammen med flækkens slagbuleende, der er hugget af før de to kantstikler, der derefter er dannet på brudfladens to hjørner.

Burins with several cutting edges. Upper: Angle burin with three edges on a break (a), combination of dihedral and two angle burins on a break (b) and combination of dihedral and double angle burin (c). The latter piece could be refitted with the percussion-bulb end of the blade, which was struck off for the two angle burins. These were then created on the two corners of the broken surface.

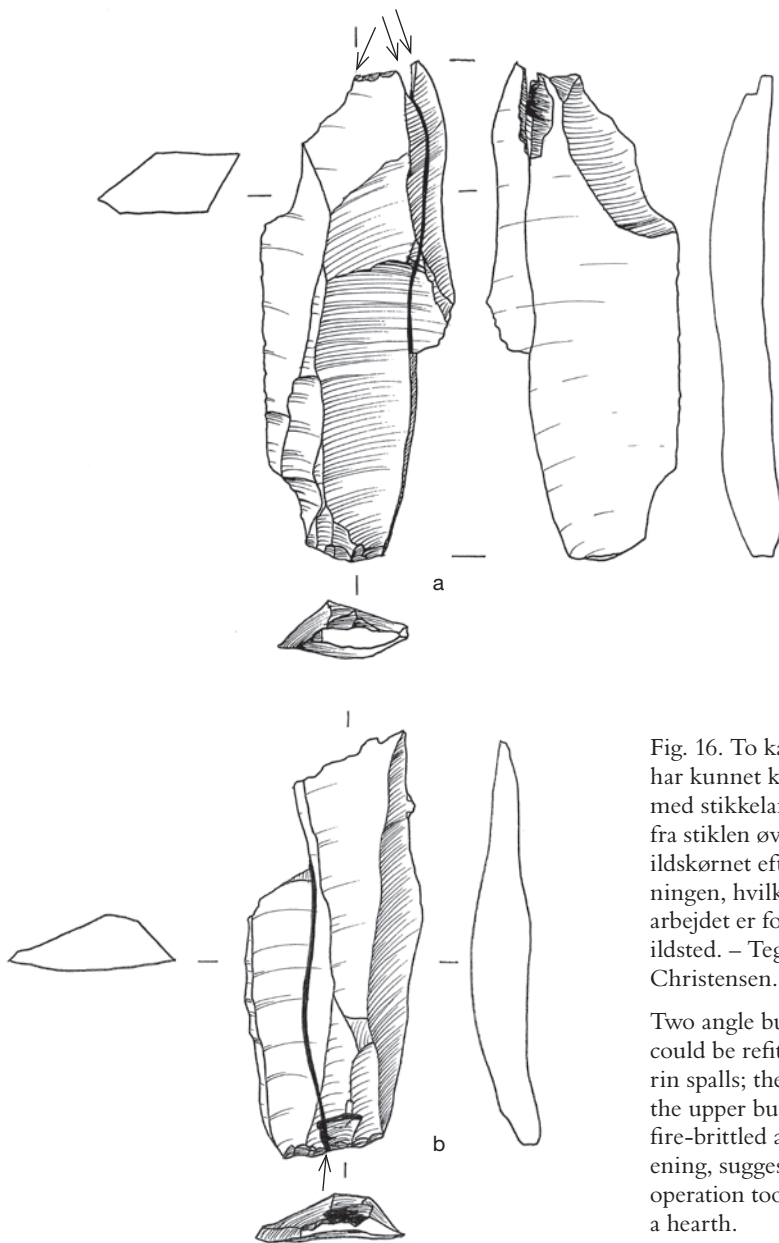

Fig. 16. To kantstikler der har kunnet kombineres med stikkelafslag; afslaget fra stiklen øverst er blevet ildskørnet efter opskærpningen, hvilket tyder på, at arbejdet er foregået nær et ildsted. – Tegning: Søren T. Christensen.

Two angle burins, which could be refitted with burin spalls; the spall from the upper burin has been fire-brittled after resharpening, suggesting that this operation took place close to a hearth.

Råmaterialet er i det ene tilfælde (fig. 15 c) en meget stor, lige og tyk flække (ca.1,8 cm tyk), i hvis distale ende der er dannet en midtstikkel på to slag.

Stikler fremstillet på store, tykke afslag og med tværretouche er fåtallige i danske Brommefund, men findes jævnligt i nordtyske fund fra Federmesserkulturen²⁹.

Tilstedeværelsen af disse “blandede” midt- og kantstikler og de forholdsvis mange stikkelafslag viser, at både fremstilling og brug af stikler har været en vigtig del af aktiviteterne på Søvindlokaliteten.

Kombinations- og multistiklerne er fundets største og tykkeste redskaber; de måler 10,1-11,3 cm i længden, bredden er fra 3,0-4,5 cm, og tykkelsen er 1,7-1,8 cm. Stikkelgruppen vejer ca. 860 g.

Kombinationsredskab

Et stykke er en kombination af en skraber og en midtstikkel (fig. 12 h). Råemnet er en regelmæssig flække med skraberkanten i flækkens proximalende (slagbuleende), og stikkelæggen er i distalenden; stiklen, som ligger i flækkens midtakse, er dannet ved kombinationen af et afslag og en retoucheret kant. Længden er 4,8 cm, og bredden er 2,6 cm.

Sammen med stiklerne foreligger der 20 *stikkelafslag*, af hvilke to stk. er fra tværstikler. Elleve stikkelafslag er primære med et trekantet tværnsnit, mens syv stk. er sekundære afslag med tre- eller firkantet tværnsnit. Tre stykker er brækket på tværs. I to tilfælde er det lykkedes at kombinere et stikkelafslag med en stikkel; i det ene tilfælde er der tale om en dobbelt kantstikkel på tværrétouche (fig. 16 a), og det andet stykke er en kantstikkel på en brudflade (fig. 16 b). En multi-(kant-)stikkel er kombineret med et stort afslag. Et stikkelafslag er ildskørnet (fig. 16 a). Da ildskørnede flintstykker er yderst fåtallige på denne plads, kan det (og da ingen andre redskaber viser ildpåvirkning) tyde på, at arbejdet med stikkel (og opskærping af stiklen) er foregået nær et ildsted. Længden af stikkelafslagene ligger mellem 2,3-5,7 cm.

Rygretoucheret flækkespids med let buet ryg og lige tværrétouche i slagbuleenden (fig. 17 d); den måler 7,5 cm i længden, og bredden er 2,1 cm. I fundet fra den belgiske Federmesserboplads Rekem er der lignende stykker, der her betegnes “Laterally modified pieces”³⁰.

Stykker med hak

Et distalstykke af en brækket flække har et enkelt hak i den ene kant; længden er 4,8 cm, og bredden er 1,8 cm. Til denne gruppe skal også medregnes et tykt, delvist skorpedækket afslag med et hak i kanten; hakket er dannet ved slid/retouche og er ca. 2,0 cm langt og 0,5 cm dybt; det kan formodentlig være dannet ved langsgående skrabning af et rundt emne.

Endelig foreligger der også *en bred, tyk flække med to dybe, retoucherede hak* i den ene kant (fig. 17 c).

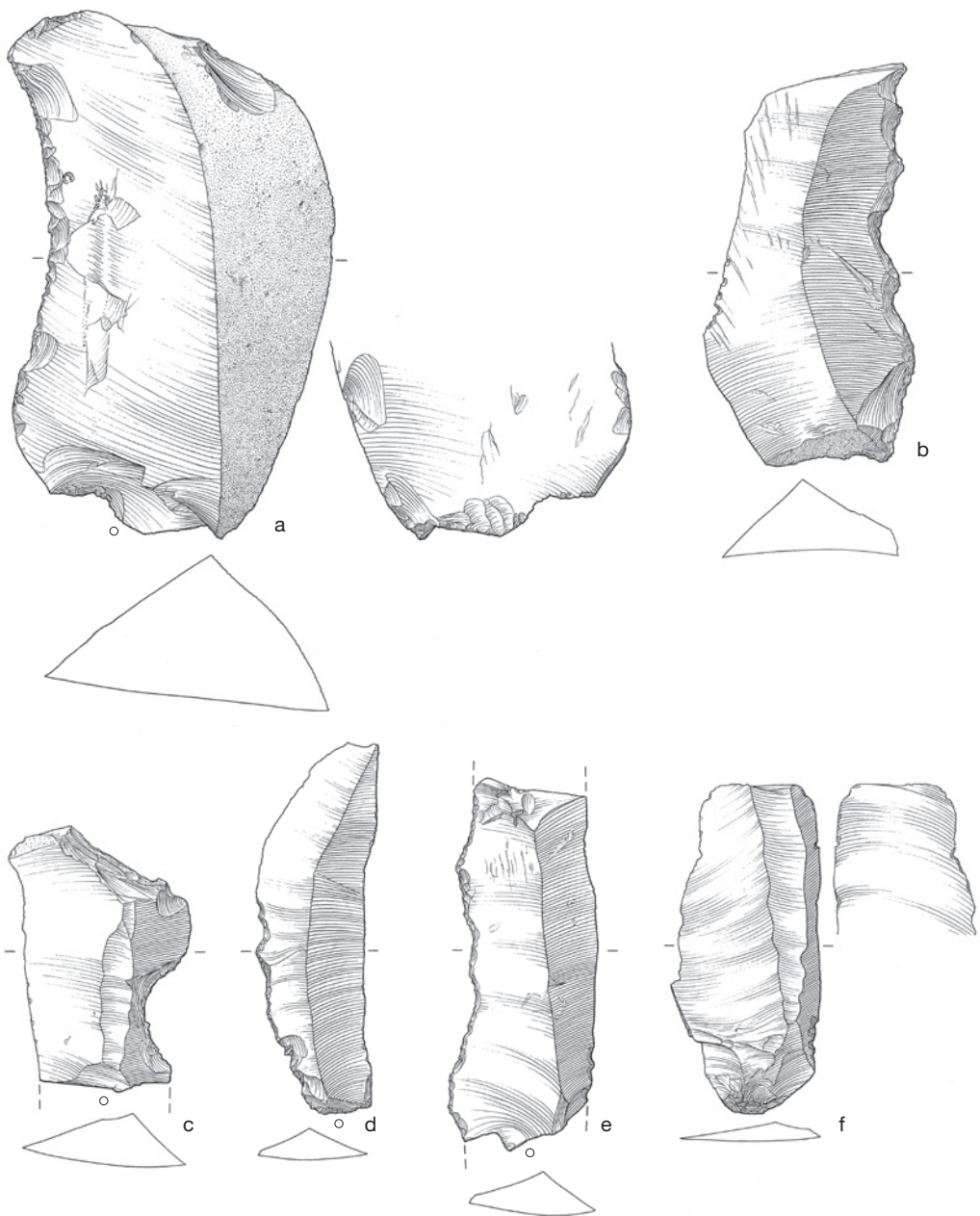

Fig. 17. Tykt afslag med buet ryg og med en grov, tandet kant (a), bredt afslag med grov tanding (b), afslag med to grove og dybe retoucherede hak i kanten (c), rygretoucheret flækkespids med buet ryg og lige tværrétouche i slagbuleenden (d), flække med tandet retouche langs kanten (e), og retoucheret flække, hvor en mikroskopisk undersøgelse har vist, at kanten har været benyttet til at skære i plantemateriale (f).

Thick flake with a curved back and a coarse, denticulate edge (a), broad flake with coarse denticulation (b), flake with two coarse and deeply retouched notches in the edge (c), dorsally retouched blade point with curved back and straight truncation at the percussion-bulb end (d), blade with denticulate retouch along the edge (e) and retouched blade, which microscopic analysis shows has been used to cut plant material (f).

Stykker med tanding

To proximalender af flækker har henholdsvis uregelmæssig tanding på begge kanter (på en brækket flække) og fin (sav-)tanding på et ca. 1,0 cm langt stykke af den ene kant (med et hængselbrud). De måler henholdsvis 4,1 cm i længden, og ca. 2,2 cm i bredden og 5,2 cm i længden og 2,1 cm i bredden.

Hertil kommer en spinkel flække med grov tanding på et ca. 3,0 cm langt stykke af den ene kant; den måler 7,0 cm i længden og 1,8 cm i bredden.

Stykker med en grov, tandet kant kendes i tre stk. (fig. 17 a-b). Et af disse er på et stort og tykt afslag og har en buet, skorpedækket ryg (fig. 17 a). Det måler 10,8 cm i længden, bredden er 6,5 cm, og tykkelsen er 3,0 cm.

Disse stykker er usædvanlige typer i danske senistidsfund og må karakteriseres som "save"; lignende stykker kendes dog fra andre steder i Nordeuropa fra denne tid, f.eks. fra nordtyske Federmesserboplader.³¹

Flækkestykker med retouche

Fem flækkebrudstykker har kontinuerlig kantretouche på en kant; deraf er to stk. korte basisdele af flækker/afslag, hvor det ene har retouche på et ca. 1,0 cm langt stykke af den ene kant nær slagbullen, og det andet har fin, regelmæssig retouche på begge kanter; længden er ca. 2,1 cm, og bredden er 2,2 cm. Et distalstykke af en flække har kontinuerlig retouche på et ca. 7,3 cm langt, bølget forløb langs den ene kant (fig. 17 e). En slagbuleende af en flække har en svag, sporadisk retouche på den ene kant ved slagbullen og på et ca. 0,9 cm langt stykke på den anden kant. Længden er ca. 4,7 cm, og bredden er ca. 2,4 cm.

Endelig er der et midterstykke af en flække med omvendt retouche på et ca. 1,5 cm langt stykke af kanten; bredden er ca. 2,2 cm; samtidig er der et lille retoucheret hak i den ene kant, og i det ene hjørne (ved en brudflade) er der et lille (og usikkert) stikkelafslag (fig. 17 f).

"Krumkniv"

En enkelt flække har en regelmæssig, konkav kant med mange næsten-mikroskopiske afsprængninger (slidspor). I analogi med resultaterne af undersøgelser af tilsvarende stykker fra senmesolitiske fund er den også tolket som en kniv.³² Længden er 9,6 cm, og bredden er 1,7 cm. Gruppen af "andre redskaber" vejer ca. 511 g.

Slag- eller knusesten

I fundet er der en nævestor, aflang sten af lagdelt porfyr, som har knusemærker i den ene ende (fig. 7).

Den måler 11,0 cm i længden, 9,5 cm i bredden, tykkelsen er ca. 7,5 cm, og den vejer ca. 752 g.

Sammenlignet med mesolitiske slag- eller knusesten er der tale om en sten, som både er større og derfor også er tungere end disse, der gennemgående måler ca. 7,2x5,4x3,6 cm og kun vejer ca. 250 g.

Oldsagsmaterialet sammenfattet

Søvindfundet er karakteriseret af en hård, direkte slagteknik til fremstillingen af afslag og flækker; blokkene er koniske eller cylindriske og har en glat slagflade. Hertil kommer et stort antal uregelmæssige flækker med stor, bred og tyk slagbule samt en (glat) platformrest; rygflækker optræder ikke. Flækker og afslag slutter hyppigt i et hængselbrud eller en spids. Antallet af redskaber er ganske lille og domineres af stikler og skraber; stiklerne viser en bred typevariation, og særlig bemærkelsesværdig er kombinationerne af midt- og kantstikler. Hertil kommer en rygtilhugget flækkespids og et lille antal tandede stykker.

Datering

Et forsøg på en datering af denne lokalitet rejser en række vanskeligheder. Stratigrafien viser blot, at fundlaget er ældre end tidligneoolitikum; lagfølgen (og de få pollenkorn) peger mod, at fundlaget kan stamme fra en periode uden skovdække, det vil sige, at den enten må tilhøre senistiden eller den tidligste postglaciale tid, men giver derudover ikke noget klart svar på lagets alder.

Der har ikke været mulighed for C14-analyse, som kan hjælpe med en nærmere datering. Hertil kommer også, at der samtidig mangler en serie vel-daterede, komparative fund fra denne periode i Midt-Østjylland; derfor er man henvist til at forsøge at datere Søvindfundet ad arkæologisk-typologisk vej.

Det fuldstændige fravær af mikrolitiske spidser og økser peger mod, at Søvindlokaliteten ikke tilhører tidlig postglacial tid³³.

Derimod underbygges en datering til senistiden af stratigrafien, den anvendte flintteknologi og redskabstypernes udformning – det gælder især skraberne, vinklen på deres retouche og den rygtilhuggede spids (fig. 17 d).

Flintteknikken peger mod Brommekulturen, hvilket vil sige hårdt, direkte slag, anvendelse af koniske eller cylindriske blokke, afslag med tydelige slagbuler og brede, glatte slagfladerester, mangel på spor efter præparation af blokkens slagflader (og flækkernes slagfladerest), ingen "læbe" ved slagfladeresten, og mange afslag / flækker slutter i en spids eller et hængselbrud; hertil kommer

den fuldstændige mangel på rygflækker. Der er dog også nogle forskelle mellem Søvindfundet og Brommekulturen; f.eks. er Søvindredskaberne generelt lavet på større (dvs. længere, tungere og især tykkere) råemner end Brommefundenes typer – sammenlignet f.eks. med Bro I, Bromme, Stoksbjerg Vest og Stoksbjerg Bro.³⁴ Hertil kommer, at Brommefundene er præget af skafttungespidsler, midtstikler på to slag, mens stikler på retouche er fåtallige, desuden indeholder disse fund ofte runde eller næsten runde skiveskrabere – en type, som ikke forekommer ved Søvind. En anden forskel gælder især Søvindfundets stikler, som gennemgående er større, og hvor nogle er fremstillet ved en teknik, som ikke tidligere er beskrevet i forbindelse med danske Brommebopladsler; det gælder også kantstikler på (konkav) tværretouche og kombinationerne af stikkeltyperne; endelig er der de tre “save”, som er typer, der ikke er publicerede i forbindelse med Brommefund. Adskillige træk i Søvindfundet kan genfindes i Federmesser-kulturen; det gælder udformningen af skraberne, stikkeltyperne og den store rygretoucherede flække.

De flinttekniske træk adskiller dog Søvindteknikken fra beskrivelser af Federmesser-kulturens teknik, der blandt andet, men ikke altid, er karakteriseret af præparation af blokkernes slagflader (og flækkernes slagfladerest)³⁵. Dette og andre teknologiske træk er elementer, som genfindes i større fundmaterialer fra Federmesser-kulturen, men kan være vanskelige at erkende i små inventarer.

Sammenligner man dernæst Søvindfundet med Ahrensburgkulturen, så kan der konstateres klare forskelle, først og fremmest i den anvendte afslagsteknik og blokkernes udformning, forekomst af rygflækker, dernæst små skafttungespidsler samt endelig også i skraberne, som i Ahrensburgkulturen er korte og med parallelle kanter.

Samlet peger en analyse af flintteknikken ved Søvind mod Brommekultur, mens elementer i redskabsinventaret peger mod Federmesser-kulturen, men en mere præcis datering er overordentlig vanskelig på grund af det lille inventar.

Da intet tyder på ophold ved Søvind i flere forskellige tids- og kulturperioder, må fundet opfattes som en blanding af elementer fra Federmesser- og Brommekulturen. En datering af Søvindlokaliteten til overgangen mellem Federmesser- og Brommekulturen synes på nuværende tidspunkt mest relevant, hvilket ifølge de seneste publikationer vil sige omkring ca. 10.900 f.Kr.³⁶

Sammenfatning

Søvindlokaliteten viser på flere måder nye og vigtige aspekter af en lokalitet fra senistiden i Danmark: Den er meget lille, både i areal og med hensyn til mængden af bearbejdet flint, samtidig er det et fund med en meget smal

redskabssammensætning. Et andet punkt, hvor den adskiller sig fra mange af de øvrige lokaliteter fra denne periode, er fraværet af et tydeligt ildsted. Disse omstændigheder peger på, at stedet må repræsentere et meget kort ophold og (antagelig) af få personer. Søvind ligger på en svagt skrånende bakkeside ved en landbro, som fører fra den lavtliggende Horsens fjorddal og op mod det højere østjyske bakkeland; lokaliteten har ikke nogen nærmere tilknytning til vandløb eller et søbassin; på dette punkt adskiller lokalitetens landskabsposition sig også fra flertallet af de kendte senistidsboplads, som ligger tæt ved datidige ferskvandssystemer.

Et andet væsentligt punkt, hvor Søvind afviger fra de øvrige publicerede lokaliteter, er forekomsten af de to centralt beliggende, parallelle og nyreformede gruber; helt tilsvarende anlæg er ikke fremlagt i forbindelse med andre senistidsboplads, selvom gruber ikke er ukendte; desværre kunne det ikke med sikkerhed afgøres, om de to anlæg ved Søvind enten skyldtes menneskelig aktivitet, eller om de var en følge af geologiske processer.

En flækkeproduktion er med til at karakterisere lokaliteten, men flækkerne er meget uregelmæssige; tykke flækker med en langsløbende midterås, der generelt opfattes som råmateriale til (skafttunge)spidser,³⁷ er meget fåtallige, hvilket tyder på, at Søvindflækkerne ikke primært er fremstillet med dette formål for øje. Søvindfundets redskabsinventar er præget af skrabere og stikler.

Der er ikke konstateret spor efter andre flintpletter/boplads i Søvindens omegn, og den kan derfor bedst tolkes som en rasteplads i terrænet – en position, som i senistiden har været et led i et betydeligt større udnyttelsessystem, som både har omfattet store lokaliteter, små og fundfattige plads og spredte enkeltfund på denne egn.³⁸

Bopladsaktiviteterne peger mod tilhugning af flint, fremstilling af flækker, partering af byttedyr, skrabning af skind (mange skrabere, hvoraf adskillige er knækkede under brugen), spaltning af knogle/gevir og/eller træ (fremstilling og brug af stikler, som også i flere tilfælde er opskærpede) samt endelig oversavning af træ og/eller gevir (de savtandede stykker); derimod ser jagt ikke ud til at have været en fremtrædende del af bopladsaktiviteterne. Dertil kommer, at der har været anvendt ild under opholdet. Søvindlokaliteten må derfor betegnes som en lokalitet, hvor den primære aktivitet har været anvendelse af skrabere og stikler.³⁹

Da det ikke har været muligt at sammensætte nogle af redskaberne med flintaffaldet på stedet, så kan det tyde på, at redskaberne er medbragt til Søvind, hvor de så er anvendt og senere kasseret.

Et beslægtet jysk fund er bopladsen Langå I, som er placeret højt i landskabet – på en terrasse med et vidt udsyn over den nærliggende Gudenådal.⁴⁰ Langå I er også karakteriseret af mange flækker, skrabere og stikler og med blot en enkelt tangespids foruden en Federmesser.⁴¹ De samme stikkeltyper forekommer begge steder, men Langåfundet har et større antal midtstikler end Søvind. Lokalteterne har mange skrabere på både flækker og aflange afslag, og der indgår en skraber med æg i slagbuleenden i fundenes redskabsinventarer.

Sammenlignes Søvind også med Brommebopladsen Bro I, der er tolket som sporene efter en enkelt, lille samfundsenhed under et kort ophold, så kan der – ud over de tidlige anførte strukturelle afvigelser med hensyn til størrelse, udstrækning af fundene og manglen på et veldefineret ildsted ved Søvind – både konstateres ligheder, men flest forskelle. Søvindafslagene, flækkerne og blokkene afspejler den samme teknik som ved Bro I, men genstandene fra Søvind er både noget længere og for redskabernes vedkommende tykkere og tungere end fundene fra Bro I. Skrabergruppen udgør ca. 21,3% ved Bro I og ca. 32,6% ved Søvind og omfatter de samme typer – dog med en tendens til at skraberne fra Bro I er noget kortere, mens skraberne fra Søvind overvejende har et trekantet omrids. Stikkelgruppen udgør ca. 33,3% ved Bro I og ca. 39,1% ved Søvind. Inden for denne kategori kan der konstateres forskelle mellem de to fund. Blandt denne redskabskategori er kantstikler og tværstikler dominerende ved Bro I, mens det er kombinationer af midt- og kantstikler samt stikler på tværretouche i Søvind – alle typer, som ikke findes i Bro I. Endelig skal fraværet af skafttungespidsen ved Søvind i modsætning til forholdene på Bro I, hvor de er en integreret del af redskabsinventaret, også bemærkes. Hertil kommer, at der også findes grovtandede stykker og en rygtilhugget flække ved Søvind.

De anførte ligheder og forskelle kan evt. skyldes, at de to lokaliteter stammer fra forskellige tidsrum i senistiden, men er nok i højere grad et udslag af forskellige samfundsenheder, erhvervsaktiviteter og eventuelt også på opholdenes længde på de to steder.

Huggeforsøg

I et forsøg på at få et indtryk af varigheden af opholdet ved Søvind udførte arkæologen Bo Madsen en reproduktion af hele oldsagsinventaret. Resultatet viste, at det kun tog ca. 2½ time at “fremstille” hele Søvindfundet (fig. 18). Dette forsøg er med til at bestyrke indtrykket af opholdets meget kortvarige karakter, men det skal understreges, at det dermed *ikke* er påstået, at Søvind lige præcis repræsenterer 2½ times ophold og flintforarbejdning. Forsøget er

Fig. 18. Resultatet af reproduktionen af Søvind fundets blokke, afslag og redskaber. Forsøget er udført af B. Madsen. – Foto: Foto og Mediaafdelingen, Moesgaard Museum.

Result of reproduction of cores, flakes and tools from the Søvind site undertaken by B. Madsen.

imidlertid en støtte til tolkningen af det udgravede redskabsmateriale, som repræsenterende et meget kort ophold og antagelig af ganske få personer. På samme måde er det lille sen-glaciale fund fra Egtved tolket som resultat af et meget kort ophold (mindre end en time), hvorunder der er fremstillet flækker til brug et andet sted.⁴² Det sen-glaciale fundstof fra Danmark tyder derfor på, at det i mange tilfælde kun afspejler nogle dage eller få ugers aktiviteter, hvilket igen peger på, at der har været tale om små befolkningsgrupper.

Elhøj

Cirka 33 km nord-nordvest for Aarhus er der påvist et fundområde, som karakteriseres af spredtliggende flækkeblokke, flintaffald og enkelte skafttungespidsler af senistidstype (fig. 20). Stedet ligger på toppen af et stort bakkedrag, ca. 72 m over havets overflade og ved et vandskel, som er den højeste position i en vid omkreds (fig. 19). Herfra kan man overskue en betydelig del af det centrale Østjylland – især i perioder hvor der kun har været lav og spredt vegetation. Mod nord ligger horisonten ca. 10 km væk, mod vest er den ca. 7 km fra bakketoppen, og mod øst er der et imponerende udsyn over Aarhusbugten og Mols, ca. 15 km væk.

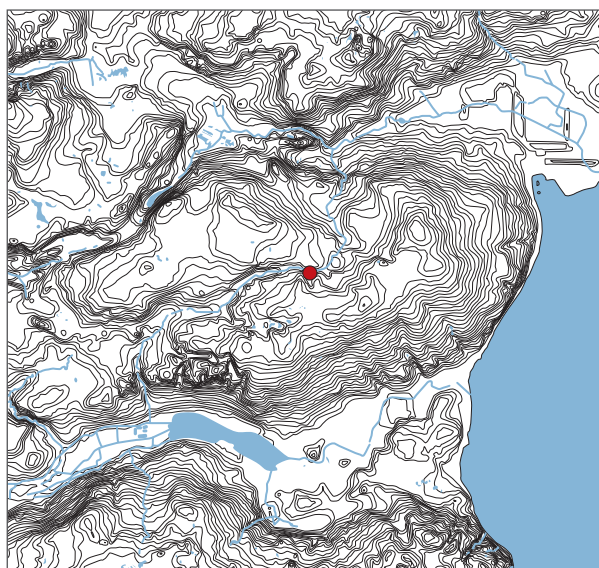

Fig. 19. Orohydrografisk kort over Østjylland med højdekoter og vandløb. Elhøjlokalitetens beliggenhed ved vandskellet og på toppen af et af Østjyllands højeste bakke drag, kote 72,4 m er markeret med en rød plet. – Kort: J. Viemose.

Orohydrographic map of eastern Jutland, with contours and showing watercourses. The location of the Elhøj site, at the watershed on the top of one of the highest hills in eastern Jutland, 72.4 m, is marked with a red dot.

Ud fra fundenes forekomst på markoverfladen er der udskilt to mindre områder, 5x5 m og 10x20 m, hvor antallet af flintaffald og redskaber var større end i den øvrige omegn, men samtidig således at disse steder ikke på nogen måde kunne karakteriseres som “boplads” (fig. 20).⁴³ Disse fundkoncentrationer kan derfor bedst forstås som led i et “fund-kontinuum” gående fra enkeltfund til substantielle (bo)plads. Der er ikke foretaget udgravning på selve fundstederne, men lige nord for koncentrationerne er der gennemført en lille, men resultatløs undersøgelse af Moesgaard Museum.⁴⁴

Oldsagsfundene er få, men er til gengæld meget karakteristiske (fig. 21). Flintoldsagerne er med gulbrun-rødbrun overflade og adskiller sig på det punkt fra iagttagelserne fra andre senistidsfund på bakketoppe på Sydsjælland-Nordfalster, hvor flinten har hvid, omdannet overflade.⁴⁵

Da der udelukkende er tale om opsamlingsfund, kan der kun udskilles typer, som enten er tids- og/eller kulturkarakteristiske. Det drejer sig om fire skafttungespids af senistidstype, to grove spids med rygtilhugning, en kantstikkel og en skraber (fig. 21). Hertil kommer nogle flækkeblokke og store, tykke afslag, som ud fra deres form og tilhugningsteknik (hårdt, direkte slag) med stor sandsynlighed skal henføres til senistiden.

Disse to “flintpleters” placering på en sådan bakketop giver kun mening i et åbent, vegetationsfattigt landskab og må derfor bedst tolkes som spor efter jægergrupper, som i perioder har holdt rast og udnyttet den storslåede udsigt til at følge de større vildtarters forekomst og bevægelser i landskabet; under

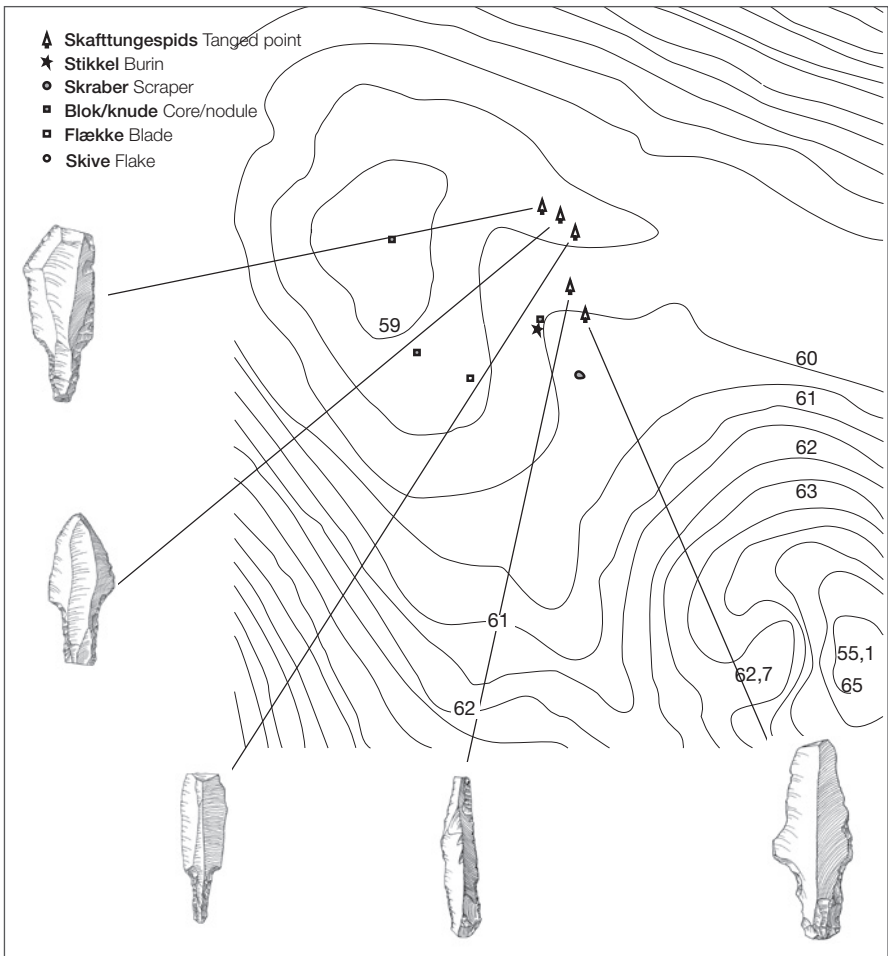

Fig. 20. De indmålte fund af senistidskarakter på toppen af Elhøjbakkedraget; selvom fundene er fåtallige, forekommer de især i to indbyrdes og afgrænsede, små "pletter". – Opmålingen: J. Viemose.

The surveyed finds of Lateglacial character on top of the Elhøj hill: Although the finds are few in number, they do occur in particularly in two separate and discrete small "patches".

disse ophold er der både "ad hoc" fremstillet nye redskaber/våben og repareret/udskiftet andre. Fra etnoarkæologiske undersøgelser af jægerfolks adfærd i et træløst/åbent landskab er sådanne "udkigsposter" almindelige, og Elhøj har formodentlig haft en sådan funktion; den kan derfor bedst karakteriseres som et udkigspunkt eller en "hunting blind".⁴⁶ De to "pletter" kan dateres til Brommekulturen, men antages det forsøgsvis, at oldsagerne evt. stammer fra det samme ophold, så kan fundet også tydes som en plads fra Federmesserkulturen.

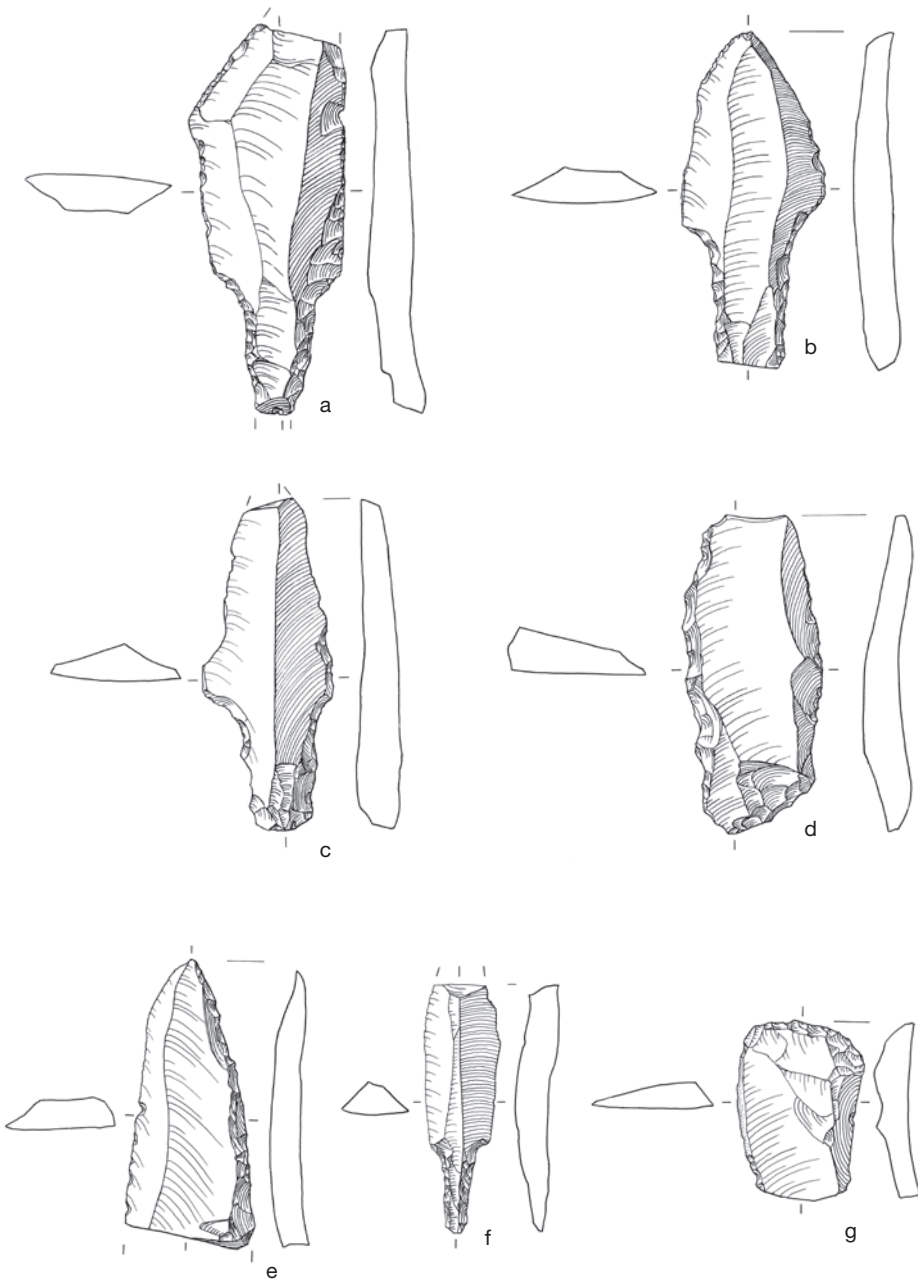

Fig. 21. Enkeltfund af skafttangespidser af senistids-type fra Elhøjlokaliteterne (a-c), spidser med retoucheret ryg, Federmessere (d-e), spinkel skafttangespids (f) og en skraber (g). – Fra privatsamling tilhørende J. Viemose.

Single finds of tanged points of Lateglacial type from the Elhøj sites (a-c), points with dorsal retouch, Federmessers (d-e), slender tanged point (f) and a scraper (g). From a private collection belonging to J. Viemose.

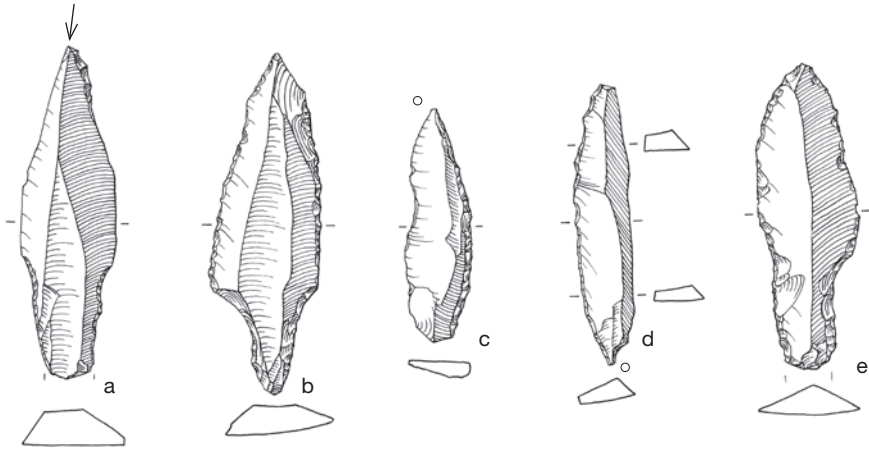

Fig. 22. Eksempler på enkeltfund af skafttungespids af Bromme-type fra Borum Mose (a-b) og Geding/Kasted Mose (e) samt rygretoucherede spids (Federmesserspids) fra Lyngbygård Ådal (c-d); de to sidstnævnte stammer fra den samme lokalitet. Stykket a) har en afsprængning i spidsen, hvilken enten kan være et stikkelslag eller en tilfældighed; i det førstnævnte tilfælde kan det tyde på, at den stammer fra en boplads.

– Fra privatsamling tilhørende J. Drivsholm Eriksen.

Examples of single finds of tanged points of Bromme culture type from Borum Mose (a-b) and Geding/Kasted Mose (e) and dorsally-retouched points (Federmesser points) from Lyngbygård Ådal (c-d); the latter two are from the same locality. Piece a) has a chip at its tip, which could be burin blow, suggesting that the piece originated from a settlement, or the chip could just be random damage. From a private collection belonging to J. Drivsholm Eriksen.

Videre slutninger

Tilsvarende lokaliteter er ikke tidligere beskrevet i litteraturen om de danske senistidskulturer, og både Søvind og Elhøj beskriver derfor to nye typer arkæologiske spor af senistidens jægergruppers ophold og udnyttelse af det datidige landskab.

Elhøjsituationen antyder, at mange af de skafttungespids, som er fundet enkeltvis rundt omkring i landskabet, meget vel kunne være spor af tilsvarende udkigspositioner. Skafttungespidsene behøver derfor ikke nødvendigvis altid enten at være et (tilfældigt, tabt) jagtvåben, eller spor af en boplads, men kan derimod fremover også tillægges en betydning som indikator for udkigssteder, som har været en del af den datidige jægerbefolknings adfærd og udnyttelse af det åbne landskab. At disse spredte fund af jagtspids generelt ligger højere i landskabet end de hidtil kendte lokaliteter af boplads karakter er en formodning, som tidligere er fremsat,⁴⁷ og som i dag principielt også kunne undersøges direkte ved GIS-metoder. Elhøj er med til at underbygge denne teori, og er

derfor også et eksempel på, at arkæologiske fund *altid* skal ses i deres topografiske kontekst – for først på den måde at få mening.

Endelig er disse to steder gode eksempler på, både hvor svært og hvor tilfældigt det er at påvise de sen-glaciale stenalderlokaliteter. Hvis der ikke var gennemført en udgravning af det tidligneo-litiske anlæg ved Søvind og en intensiv rekognoscering af en aktiv amatørarkæolog højt oppe i bakkelandet nord for Aarhus, så var disse to små lokaliteter næppe blevet fundet.

Afslutningsvis viser adskillige fund af opsamlede Federmesser- og skafttunge-spidses fra vådbundsområder i det centrale Østjylland, at denne egn må have været jævnlige besøgt af jægergrupper fra både Federmesser- og Brommekultur, og at de nuværende fundsteder kun afspejler et lille udsnit af det oprindelige, samlede bebyggelsesbillede (fig. 22).⁴⁸

NOTER

Oldsagstegningerne er udført af O. Svendsen, S.T. Christensen (Søvind) og af J. Viemose og P. Brejnholt (Elhøj). Kort og profiler er lavet af H. Maegaard, Moesgaard Museum.

1. Fischer 2013, s. 123.
2. FMH j.nr. 2142 og 2171. Se Madsen & Petersen 1984, s. 61-120. Forfatterne takkes for tilladelse til at fremlægge det sen-glaciale fundstof. Madsen og Eriksen 1984, s. 73. Lokaliteten er tidligere kort omtalt i Madsen 1983, s. 28.
3. Upubliceret amatørundersøgelse.
4. Fischer og Sørensen 1984, s. 108-109, fig. 3.
5. Privatsamling J. D. Eriksen, Stavtrup.
6. Skousen 2008, s. 44, fig. 27.
7. Degerbøl & Krog 1959.
8. Fischer 1985, s. 85; Petersen 2006, s. 57-74.
9. Fischer 1990b, s. 7-23; Petersen 2006, s. 57-59.
10. Bokelmann 1983, s. 201-203, Abb. 5.
11. Riede m.fl. 2010, s. 297-316.
12. Mundtlig meddelelse af Rasmussen, Nationalmuseet.
13. Andersen 1973, s. 12-16, fig. 9-16.
14. Madsen 1983, s. 22.
15. Fischer 1990a, s. 36, figs. 3, 4, 11-12.
16. Salomonsson 1964, s. 6, 10, Fig. 6.
17. Madsen 2000, s. 18-19.
18. Andersen 1973, s. 20.
19. Bokelmann m.fl. 1983, s. 205-206; Pedersen 2009.
20. Andersen 1973, s. 20.
21. Madsen 1983, s. 22.
22. Malmer 1969, s. 24-28.
23. Andersen 1973, s. 22, fig. 20.

24. Rust 1943, Taf. 43,1; Taute 1968, s. 16; Fagnart 1997, figs. 153-154; Johansen 1997, s. 18, Fig. 15, 10.
25. Andersen 1973, s. 30, fig. 33-35.
26. Andersen 1973, s. 28-31, fig. 28-41.
27. Riede m.fl. 2011, s. 15, Fig. 4.
28. Madsen 1983, s. 22.
29. Bokelmann 1978, s. 53, Tafel 6; Bokelmann m.fl. 1983, s. 222-223, Tafel 12-13.
30. Caspar 1996; De Bie 1996, s. 437-460.
31. Madsen 1983, s. 19, Fig. 7 E; Hartz 1987, s. 45, Tafel 14, 7.
32. Jensen 1994, s. 69-78.
33. Sørensen & Sternke 2004.
34. Henholdsvis Andersen 1973, s. 6-60; Fischer & Nielsen 1987, s. 5-69; Johansson 2003; Pedersen 2009.
35. Fischer 1990b, s. 19-20; Hartz 1987, s. 27.
36. Riede m.fl. 2010, s. 308, Abb. 6; Riede m.fl. 2011, s. 37; Fischer m.fl. 2013, s. 4663-4674; Riede & Edinborough 2012.
37. Andersen 1973, s. 22.
38. Riede m.fl. 2011, s. 9-38.
39. Madsen 1983, s. 28.
40. Madsen 1983, s. 21-26; Madsen 2000, s. 18-19.
41. Madsen 1983, s. 23-25, Fig. 10 E, 11.
42. Fischer 1990b, s. 21.
43. Viemose 2013.
44. Moesgaard Museum j.nr. 3087.
45. Petersen 2006, s. 58-59.
46. Binford 1983, s. 128-130.
47. Fischer 1985, s. 84-86, Tavle 1.
48. Privatsamling tilhørende J.D. Eriksen, Stavtrup.

LITTERATUR

- Andersen, S.H. 1973: Bro. En senglacial boplads på Fyn (Bro. A late glacial settlement of northern Funen). *Kuml* 1972, s. 7-60.
- Andersen, S.H. 1988: A Survey of the Late Palaeolithic of Denmark and Southern Sweden. I: M. Otte (ed.): *De la Loire a l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen. BAR International Series 444(i)*, s. 523-566. Oxford.
- Binford, L.R. 1983: *In pursuit of the past. Decoding the archaeological record*. London.
- Bokelmann, K. 1978: Ein Federmesserfundplatz bei Schalkholz, Kreis Ditmarschen. *Offa Band 35*, s. 36-54.
- Bokelmann, K., D. Heinrich und B. Menke 1983: Fundplätze der Spätglazials am Hainholz-Esinger Moor, Kreis Pinneberg. *Offa, Band 40*, s. 199- 239.
- Caspar, J-P. 1996: Preparing for the Hunt in the Late Paleolithic Camp at Rekem, Belgium. *Journal of Field Archaeology*, Vol. 23, No. 4, s. 437-460.
- De Bie, M. 1999: Techniques de débitage du Paléolithique supérieur final au Mésolithique ancien en Flandres (Belgique): observations préliminaires = Knapping techniques from the Late Paleolithic to the Early Mesolithic in Flanders (Belgium):

- preliminary observations. I: P. Bintz & A. Thévenin (eds.): *L'Europe des derniers chasseurs. Epipaléolithique et Mésolithique*, s. 179-188. Grenoble.
- Degerbøl, M. & H. Krog 1959: The reindeer (*Rangifer tarandus*) in Denmark. *Det kongelige danske Videnskabernes Selskab*, Biologiske Skrifter Bind 10, Nr. 4. København.
- Fagnart, J.-P. 1997: La fin de temps glaciaires dans le nord de la France. Approches archéologique et environnementale des occupations humaines de Tardiglaciaire. *Mémoire de la Société Préhistorique Française*, 24. Société Préhistorique Française. Paris.
- Fischer, A. 1985: Late Palaeolithic Finds. I: Kr. Kristiansen (ed.): *Archaeological Formation Processes. The representativity of archaeological remains from Danish Prehistory*, s. 81-88. København.
- Fischer, A. 1990a: A Late Palaeolithic "School" of Flint-knapping at Trollesgave, Denmark. Results from Refitting. *Acta Archaeologica*. Vol. 60, 1989, s. 33-49.
- Fischer, A. 1990b: A Late Palaeolithic Flint Workshop at Egtved, East Jutland. *Journal of Danish Archaeology* vol. 7, 1988, s. 7-23.
- Fischer, A. 2013: The Fensmark settlement and the almost invisible Late Palaeolithic in Danish field archaeology. *Danish Journal of Archaeology*, 2012. Vol. 1, No. 2, s. 123-141.
- Fischer, A. og F.O.S. Nielsen 1987: Senistidens bopladser ved Bromme. En genbearbejdning af Westerby's og Mathiassens fund. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 5-35.
- Fischer, A., M.F. Mortensen, P.S. Henriksen, D.R. Mathiassen & J. Olsen 2013: Dating the Trollesgave site and the Bromme culture – chronological fix-points for the Lateglacial settlement of Southern Scandinavia. *Journal of Archaeological Science*, 40, s. 4663-4674.
- Fischer, A. og S.A. Sørensen 1983: Stenalder på den danske havbund. *Antikvariske Studier* 6, Fortidsminder og Bygningsbevaring, s. 104-126.
- Hartz, S. 1987: Neue Spätpaläolithische Fundplätze bei Ahrenshöft, Kreis Nordfriesland. *Offa* Bd. 44.
- Jensen, H.J. 1994: *Flint tools and plant working. Hidden traces of Stone Age technology*. Aarhus.
- Johansson, A.D. 2003: *Stoksbjerg Vest. Et senpalæolitisk fundkompleks ved Porsmose, Sydsjælland. Fra Bromme- til Ahrensburgkultur i Norden*. Nordiske Fortidsminder. Serie C, Bind 3. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Johansen, L. 1997: The Late Palaeolithic in Denmark. *L'Europe septentrionale au Tardiglaciaire*, s. 1-22.
- Madsen, B. 1983: New Evidence of Late Palaeolithic Settlement in East Jutland. *Journal of Danish Archaeology* vol. 2, s. 12-31.
- Madsen, B. 2000: Elgjægere ved Gudenaåen. I: S. Hvass og Det arkæologiske Nævn (red.): *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*. Til hendes Majestæt Dronning Margrethe II 16. april 2000, s. 18-19. København.
- Madsen, T. & J.E. Petersen 1984: Tidlig-neolitiske anlæg ved Mosegården. Regionale og kronologiske forskelle i tidligneo-litikum. *Kuml* 1982-83 (1984), s. 61-120.
- Malmer, M.P. 1969: *Gropkeramiksboplatsen Jonstorp RÄ*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvarisk Arkiv 36. Stockholm.
- Pedersen, K.B. 2009: *Stederne og Menneskene. Istidsjægere omkring Knudshoved Odde*. Vordingborg.
- Petersen, P.V., 2006: White Flint and Hilltops – Late Palaeolithic Finds in Southern Denmark. I: K.M. Hansen & K. B. Pedersen (red.): *Across the Western Baltic. Pro-*

- ceedings of the archaeological conference "The Prehistory and Early Medieval Period in the Western Baltic" in Vordingborg, South Zealand, Denmark, March 27th-29th 2003. Vordingborg.
- Riede, F., S.B. Grimm, M-J. Weber, J.M. Fahlke 2010: Neue Daten für alte Grabungen – Ein Beitrag zur spätglacialen Archäologie und Faunageschichte Norddeutschlands, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 40, Nr. 3, s. 297-316.
- Riede, F., S.T. Laursen, E. Hertz 2011: Federmesserkulturen i Danmark. *Kuml*, s. 9-38.
- Riede, F. & K. Edinborough 2012: Bayesian radiocarbon models for the cultural transition during the Allerød in southern Scandinavia. *Journal of Archaeological Science* 39, s. 744-756.
- Rust, A. 1943: *Die alt- und mittelsteinzeitliche Funde von Stellmoor*. Neumünster.
- Salomonsson, B. 1964: Decouverte d'une habitation du tardi-glaciaire a Segebro, Scanie, Suede. *Acta Archaeologica*, Vol. XXXV Fasc. I, s. 1-28.
- Skousen, H. 2008: *Arkæologi i lange baner*. Undersøgelser forud for anlæggelsen af motorvejen nord om Århus 1998-2007. Højbjerg.
- Sørensen, M. & F. Sternke 2004: Nørregård IV. – Late Glacial Hunters in Transition. I: T. Terberger & B.V. Eriksen (eds.): *Hunters in a changing world*. Greifswald, Commission XXXII for the Final Palaeolithic of the great European Plain. Internationale Archäologie – Arbeitsgemeinschaft, Tagung, Symposium, Kongress 5, s. 85-113. Rahden/Westfalen.
- Taute, W. 1968: *Die Stielspitzen-Gruppen im nördlichen Mitteleuropa*. Fundamenta. Monographien zur Urgeschichte. Reihe A, Band 5. Köln Graz.
- Viemose, J. 2013: Elhøj – en 12.000 år gammel rastepads. *Fund og Fortidsminder*, nr. 1, s. 4-8.

Reindeer hunters on the move

Small Lateglacial sites in eastern Jutland

The Søvind site is an example of a Lateglacial site discovered during the excavation of much later remains. Given its limited size and depth beneath the soil surface, it is a type of locality that is unlikely ever to have been found by “usual” archaeological methods.

Only scattered Lateglacial finds have been recorded from the central part of eastern Jutland to date (fig. 22). These probably do not provide a true picture of the settlement of the time, but reflect chance situations. The two new sites presented here, Søvind and Elhøj, are therefore very significant.

The Søvind site is situated on a “land bridge” between high ground extending south towards Horsens Fjord, a large east-west oriented valley in Lateglacial times, and higher hills to the north (fig. 1). There are no watercourses or lakes in the vicinity, and its location sets the site apart from the majority of known Lateglacial sites, which are frequently situated by fresh water.

Stratigraphy. Beneath the plough soil was a c. 40–50 cm layer of sand, which became increasingly brownish-yellow and reddish-brown with depth (fig. 2). The flint artefacts were found within this sand layer and in two pits (fig. 3). There were no secondary glacial changes, for example solifluction etc., of the archaeological deposits. The only cultural remains were of flint. The find-bearing deposits were sieved through a fine sieve and delimited in all directions by find-free areas (fig. 3). The flint was found in particular in two

pits in the middle of the flint scatter (fig. 3), and outside these the artefact concentration was only c. 1–2 pieces/m². The flint covered an area of c. 9.5 x 4 m (c. 38 m²) (fig. 3). The area of the Søvind site is less than that of other Lateglacial sites, for example Bro I in northwest Funen, which covered an area of c. 50 m², but corresponds to that of the Lateglacial site of Langå I.

Settlement features. In the middle of the flint scatter were two pits, which measured c. 2.5 x 1.3 m and c. 1.5 x 0.8 m, and had a depth of c. 25–35 cm. They lay parallel, c. 1 m apart (fig. 3), and all the indications suggested they were coeval. In addition to their content of flint, the fill in the pits also differed from the surrounding sand layer in that it was more brownish-grey in colour. The pits could either be the result of human activity or have a geological origin, for example as a consequence of windthrows. Their number, their uniform size and form, and the fact that they lie parallel in the middle of the artefact concentration, as well as their high content of worked flint relative to the surrounding surface, are unique in the context of Lateglacial localities in Denmark. There is, therefore, much to suggest that they result from human activity and that they could have functioned as for example caches. No hearths were found, but a little fire-brittled flint shows that there had been fire at the site.

The finds. The finds assemblage from the Søvind site is small and consists of c. 550 pieces of worked flint, of which c.

8.4% comprises tools. None of the pieces shows evidence of frost damage. The flint is of Senon type and it was worked using hard, direct technique.

Cores are represented by five examples, of which four are conical, with a single platform (unipolar), and one is cylindrical/sub-cylindrical with two platforms (bipolar) (figs. 4-6). Many flakes have either reverse traces or two opposing platforms, which suggests that bipolar cores with two opposing platforms were more common than suggested by the composition of the recovered assemblage. One core can be refitted with three successive platform flakes, and a further core has been refitted with a “surplus” flake (figs. 5-6). The assemblage includes core flakes (figs. 8a, f and 9c). Simple flakes number c. 373 examples (fig. 7). They have thick percussion bulbs with a cone, a clear point of percussion, large flat platform remnants and trimming dorsally at the proximal end (fig. 10). Many flakes terminate in a hinge fracture. At Søvind there are 95 *blades* (16.1% of the assemblage), of which 71 are (large) blades, 24 are micro-blades (or preparation flakes) (fig. 8d-e). Only five flakes are regular in form, while the remainder (66 examples) are very irregular with a fluid transition between the categories (fig. 10). There are no backed blades. The blades show great variation with respect to both width and thickness (fig. 10), and several are “Grossklingen”. Søvind was clearly a locality where production of blades/elongate flakes was important.

With regard to refitting, it has proved possible to match up two core flakes (fig. 9c) and two burins with their burin spalls (fig. 16a-b). The approach employed in working the two cores is also described (fig. 5). The most important discovery is, however, that the pits are associated with the surrounding surface (fig. 3). It has

not proved possible to refit flint tools and debitage – perhaps because the tools were not made at Søvind but brought to the site from another locality?

The Søvind assemblage includes 15 *scrapers* (fig. 12a-f). Seven of these are triangular with a scraper edge at the broadest end (fig. 11c, e), a feature that is not common in the Bromme culture but is frequently seen in assemblages from the Federmesser culture. There are 18 *burins*, which thereby constitute the commonest tool type and display great variation in type. The majority (16 examples) are made on very thick flakes. Angle burins dominate with nine examples (fig. 15a-c), while dihedral burins are represented by five examples (fig. 13a-c). Further to these are two transverse burins (fig. 13d) and there are two combinations of angle and dihedral burins (fig. 14b-c). Five angle burins are on a break, three are on concave truncation and one example has four corners (fig. 14a). This group includes the example shown in figure 14c, which could be refitted with the percussion-bulb end of the piece it was derived from, thereby giving a good impression of the manufacturing process. Two of the dihedral burins are on a concave truncation, and two are on a burin facet. Three dihedral burins have been produced with two blows, and one example is a combination of a retouched edge and a blow (fig. 13c). Two combinations of angle and dihedral burins are of a type that has not previously been described from a Danish Lateglacial site (fig. 13b-c). Twenty burin spalls show that burins have been heavily used; two of these spalls could be refitted with a burin (fig. 16a-b). A *blade point with dorsal retouch* (fig. 16d) with a curved back and straight truncation at the percussion-bulb end is a characteristic element of the assemblage. Similar pieces are known from Federmesser settlements. Three *notched pieces* and two *denticulate pieces* are also present

(fig. 17c). *Pieces with a coarse, denticulate edge* (fig. 17a-b) (three examples) are unusual types at Danish Lateglacial sites. A *curved knife* also forms part of the assemblage. *Hammer- or crushing stones* of stratified porphyry with crush marks at one end are represented by a single example (fig. 7).

The flint-working at Søvind is characterised by hard, direct technique, and the cores are conical or cylindrical with a smooth platform. Blades and flakes have a large, broad, thick percussion bulb and also frequently a hinge. There are no backed blades. The number of tools is small and these are dominated by burins and scrapers; angle burins are the most frequent but dihedral burins are also common. The burin group contains several different types, for example combinations of dihedral and angle burins as well as burins on concave truncation. Further to these is a dorsally-worked blade point, some denticulate pieces and a hammer-/crushing stone.

Dating. The site must be dated typologically, which is difficult as there are no other well-dated assemblages from this part of eastern Jutland. Furthermore, the Søvind assemblage is so small that it cannot be determined whether the absence of types etc. reflects a cultural or a chronological difference, or is simply a consequence of the small number of finds. The stratigraphy suggests a date in the Lateglacial period, and this is supported by the flint technique employed, the tool types, their morphology and the dorsally-worked blade point present in the assemblage. Collectively, the flint technique of the Søvind assemblage points indicates the Bromme culture, while elements of the tool inventory correspond to the Federmesser culture. The assemblage can therefore perhaps tentatively be perceived as a mixture of elements from these two cultures which, according to the most

recent research, means a date of around 10,900 BC.

Further conclusions. The Søvind site demonstrates several new and important aspects of a Lateglacial site in Denmark. It is small both with respect to area and the amount of worked flint; the composition of the tool inventory is also narrow, being dominated by burins and scrapers. There are no tanged points with a dorsally-worked blade tip. The situation of the site in the landscape is also unusual; and then there are the two kidney-shaped pits. There is no well-defined hearth. All the evidence suggests that the site must represent the result of a very short stay by a small number of people. *The settlement activities* comprised working of blades and flakes, butchering of prey, scraping of skins/hides, splitting antler and sawing through bone and antler. Then there is the use of fire. Hunting, on the other hand, did not play a prominent role. Perhaps the tools were brought to Søvind, where they were used and then discarded.

In order to gain an impression of how long people stayed at the site, an experimental reproduction of the Søvind flint was undertaken. This showed that it took only 2.5 hours of flint-working to “manufacture” the entire assemblage (fig. 18). This supports the idea of a very brief occupation, but it should not be understood as meaning that Søvind represents precisely 2.5 hours of flint-working and occupation.

If Søvind is compared with the Bromme culture site of Bro I (Andersen 1972), where the remains suggested brief (seasonal) occupation by a single, small social unit, Søvind’s special character becomes clearly apparent. In addition to an apparent chronological difference between the two sites, there are also many structural differences, with Bro I having a circular, slightly sunken feature, numer-

ous finds and a distribution of artefacts in characteristic “activity areas” around a centrally-positioned hearth. There is also a difference in the number of tools and in the form and extent of the finds distribution. In flint-technical terms, the two sites are similar, but the tools at Søvind are thicker (and heavier) than those from Bro I. Within the various tool categories, the form of the scrapers differs, and angle and transverse burins dominate at Bro I, while a combination of angle and dihedral burins, in addition to burins on truncation, characterises Søvind. Then there is a dorsally-worked blade point found at Søvind – a type that is not known from Bro I. Finally, the absence of tanged points from Søvind, in contrast to Bro I, where these form an integrated part of the tool inventory, should be noted, too.

These variations could be due to a chronological difference, but they are much more likely an expression of different social units, subsistence activities and probably also the length of the occupation of the two sites. Bro I must be termed a settlement, while Søvind is a stopping-off place.

Elhøj. About 33 km north of Aarhus, on one of the highest points in eastern Jutland, is a small area which contains blade cores, flint debitage from flint-working in hard, direct technique and a few tanged points and other tools and implements (figs. 19–20). During periods of low, scattered vegetation, the site offered a 7–15 km wide vista across this part of Jutland. There are two small “patches” (c. 5 x 5 m and 10 x 20 m) of flint with a slightly higher concentration of flint debitage and tools (fig. 20), but neither of these can be characterised as a “settlement” (fig. 20). No excavations have been undertaken, but close by the flint scatters a minor, unproductive investigation was undertaken of several small bogs contain-

ing deposits of Lateglacial character. The artefacts are few in number and include characteristic, coarse tanged points and a dorsally-worked point (fig. 21). Further to these are some blade cores and large, thick flakes which, judging by the working technique employed, must date from the Lateglacial period. The location of the flint scatters only makes sense in an open, sparsely vegetated landscape. The site must therefore represent traces of hunter groups who occasionally took a break here and exploited the view to follow the movements of large wild animals in the landscape. During these stays, new tools and weapons were made and others were repaired or replaced. Elhøj must be interpreted as a lookout point or a hunting station. The flint-working technique and the tanged points indicate a date in the Bromme culture, but if the theoretical standpoint is adopted that all the artefacts derive from the same visit, then the site must rather, due to the dorsally-worked point, be assigned to the Federmesser culture.

Further conclusions. Both Søvind and Elhøj show new aspects of Danish Lateglacial cultures. They are examples of the difficulty and randomness of demonstrating Lateglacial localities. The Søvind site is not a settlement, but represents a short stop in the landscape, during which scrapers and burins were used. Elhøj tells us that single finds of tanged points need not always be lost hunting weapons or evidence of a settlement, but can also represent remains of the contemporaneous hunter population’s exploitation of the open landscape for hunting and lookout positions. If an excavation of the Early Neolithic remains at Søvind had not been undertaken, and an intensive field-walking programme not carried out in the hilly landscape north of Aarhus, it is very unlikely that these two small locali-

ties would ever have been found. Current reconnaissance work in the landscape of eastern Jutland is revealing new finds of types from both the Federmesser and Bromme cultures (fig. 22). These discoveries help to underline the fact that the sites found to date probably only reflect

a small fraction of the original settlement, which has consisted of a continuum extending from single finds to small “patches” in the style of Søvind and Elhøj, then small settlements such as Bro I and, finally, large settlements such as Bromme.

Søren H. Andersen
Moesgaard Museum